

ABHAZYA TARİHİ

1. KISIM

ABHAZYA TOPRAKLARINDA İLKEL TOPLUM VE ERKEN SOSYAL SINIF OLUŞUMU...

1. BÖLÜM

TAŞ DEVRİ AVCILARI VE TOPLAYICILARI

§1. İnsanın tarih sahnesine çıkışı

Çevre. Coğrafyacılar bilgece bir sonuç çıkartmışlardır: “İnsan ve yarattığı her şey, son bin yılların Dünya yüzeyinin organik parçasıdır. İnsan da doğa (Yunanca; eko) ortamında yaratılmıştır ve her adımı bugün de doğanın değişmez kurallarına bağlıdır. Abhazya sakinlerinin tarihinin de bir kısmını oluşturduğu insanlık tarihi, doğa tarihinin bizim bildiğimiz en sonuncu bölümlerindendir. Ekvator Afrika’sının doğu bölgelerinde henüz yolun başında bulunan birkaç bin toplayıcı ve avcı, doğanın gücüne karşı pasif ve mutlak bir bağımlılık içerisinde bulunuyorlardı. Yüzbinlerce yıl boyunca “yarın da hayatta kalabilecek miyiz?” sorusuyla yaşadılar. 12-15 bin yıl önce Yer küresindeki insanların toplam sayısı beş milyona ulaştığında, doğanın sırları hakkında nihayet onunla diyalog kurabilecek kadar bilgi birikimine sahip olabildiler. Bu diyalogdaki ilk kelime ilk başlarda, zaman zaman bahçeleri ve otlakları yutan uçsuz bucaksız orman alanlarında belli belirsiz izler bırakan tarım oldu. İnsanlar, yavaş yavaş tarlalarını genişlettiler, toprağı daha hızlı ve daha iyi işlediler, bu durum da ilave besin maddeleri teminine ve açlıktan ölmeyen insanların sayıca çoğalmasına imkan verdi. M.Ö. 5. binyılda Dünyada 20 milyon, M.Ö.1.binyılın başlarında 80 milyon, Milat başlarında 250 milyon, bin yıl önce ise artık 350 milyon insan yaşıyordu. İnsanları beslemesi gereken tarlalar, gittikçe birçok yeni, el değmemiş doğal alanı yutuyordu, hayvan sürüleri ise yerleşim birimlerinin yakınlarındaki toprakları çiğneyerek bitkileri yok ediyordu. Evlerin, kalelerin ve tapınakların inşası, orman ağaçlarının kesimini, taş ve kil üretimini artırıyordu. Muazzam ölçüde odunu yok eden çömlekçi, maden işleme, cam pişirme, kireç yakma fırınları yanıyordu. İnsanlar, kendi silah, araç gereç, süs eşyası ve kap kacakları için gittikçe daha büyük sayıda madene ihtiyaç duymaya başlamışlardı. Fakat doğaya bağımlılıkları, hala o derecede idi ki, doğanın kudreti altında ezilmiş olarak, dağları ve ormanları, nehir ve ekin tarlalarını çeşitli tanrılarla donatarak, ona tapıyor ve saygı göstermeye devam ediyorlardı.

ABHAZYA TARİHİ

Birkaç yüzyıl daha geçti ve buhar, makine, elektrik dönemi başladı. İnsanoğlu, kendisinin doğanın tam yetkili efendisi olduğuna karar verdi ve kendinden emin bir şekilde onun kaynaklarını işletmeyi on kat arttırdı. Çok fazla çoğaldı ve çevreyi karşılıklı ve daha da başarılı(!) olarak baskılayıp yok etmeye yönelik yeni yöntemler bularak, çeşitli türden sınırlar içerisinde kümelendi. İnsanlar, sınırsız büyüme ve kendi etrafında doğal olmayan eşya üretiminin büyümesine kapılarak kendilerinin sadece doğa ile değil, birbirleriyle olan kan bağına bile unutmaya başladılar. Günümüzde, güçlü bir kan, dil, toprak ve kültür düğümüyle bir birine bağlı olan beş milyarlık insanoğlu ailesi, bilinçleri tarihi hafızasızlıkla saptıran oyunların etkisiyle, kendisinin çoğu durumda binlerce yıl boyu atalarımız tarafından geliştirilen deneyim ve hataların tümünün varisi olduğunun şuuruna varamıyor.

Bu arada boğucu asfaltla döşeli devasa kentler inşa ediliyor, tarlalar kimyasal maddelerle zehirleniyor ve erozyona maruz bırakılıyor, ormanlar durmadan kesiliyor, nehirler ve su kaynakları kuruyor: Yeryüzeyi gittikçe daha da hızlı bir biçimde değişiyor. Neolitik dönemde yeryüzeyindeki yerleşim yerleri bir zamanlar dağınık tek tük noktalar şeklinde iken, artık günümüzde doğanın el değmemiş alanlarına yerleşim adaları kurulmaktadır. Bu şekilde devam etmenin artık imkânsız olduğu gün geçtikçe daha da anlaşılır olmaya başladı. Dünyanın kaynakları sınırlıdır, toprak, su ve hava olmadan insan hayatı devam edemez. Hepimiz bilmeli ve aklımızdan çıkarmamalıyız ki; biz, ancak bizi yaratan doğayı kurtarabildiğimiz zaman yaşayabiliriz. Ve atalarımız nasıl başardıysa, biz de o şekilde onun sesine tekrar kulak vererek başarabiliriz. Bunun için atalarımızın tarihini tanımamız gerekiyor, bu bilgi, kalplerimizde, her bir ferдин kaderinin tamamen, bizi yaratan, Evren'in sonsuzluğunda devinen bu kürenin hepimizin ortak çabasıyla korunmasına bağlı olduğu şeklinde bir kurtarıcı duygu doğurabilir. İşte bu genel düşünceler ışığında, yerkürenin en güzel köşelerinden biri olan ve eşsiz doğal-kültürel zenginliklere sahip bulunan Abhazya'nın tarihini irdelemeye çaba göstereceğiz.

İnsanoğlunun Abhazya'ya yerleşmesi. Henüz bize pek az benzeyen insan neslinin ilk temsilcileri, Batı Kafkasya'ya dördüncü zamanın sonuncu çeyreğinde, yaklaşık 500, belki de 300 bin yıl önce, o sıralar bugünkü Kolhida çukurluğunun yerini kaplayan denizleri çevreleyen tepelerin üzerinden Küçük Asya tarafından gelmeye başladı. Deniz seviyesi o zamanlar günümüzdekine göre 60 metre daha yüksekteydi ve dolayısıyla da bugünkü sahil bölgesi, nispeten daha geç bir dönemde, deniz çekildikten sonra iskân

ABHAZYA TARİHİ

edilmeye başlanmıştır. Tahminlere göre, buralara ilk olarak archanthropi-enler (Yunanca; “ilk insanlar.ç.n), ardından paleantropolar (Yunanca; “eski insanlar”) ve nihayet neandertaller (ismini, ilk iskeletlerinin bulunduğu Almanya’daki Neandertal köyünün isminden almaktadır) geldiler. Onlar, birbirine kan bağıyla bağlı, onlarca bireyden oluşan küçük gruplar halinde ilerliyorlardı.

Isınma ve soğuma ardarda geliyordu, buzullar uzuyor ve kısalıyor, soğuğa karşı direngen bitkiler yerini sıcak seven bitkilere bırakıyor, hayvanlar dünyası da bu şekilde değişiyordu, Abhazya boğazı kah ıssızlaşıyor, kah insan sesiyle tekrar yankılanıyordu.

Abhazya topraklarında yaşayan ilk insanın yaptığı eski eşyalar, alçak dağ eteklerinde, eski deniz ve nehir taraçalarının yüzeyinde, kireç taşı sıradağların ön taraflarında ortaya çıkarılmıştır. Günümüzde toplam olarak Abhazya topraklarında eski taş devrinin (alt paleolit) Achel (benzer şekildeki iş aletlerinin ortaya çıkarıldığı Saint-Achel isimli Fransız kasabasının isminden gelmektedir) denilen aşamasına has olan eski iş aletlerinin bulunduğu 130 kadar nokta bilinmektedir. İlk insanlar, balık avlayabilecekleri ve av hayvanlarına tuzak kurabilecekleri, bitkisel besinlerin bol olduğu kaynakların yakınlarına ve ırmak sahillerine, hammadde kaynaklarına yakın, rüzgârlardan korunan derelere yerleşiyorlardı. Yüzeye çıkmış, çakmak taşı bakımından zengin kireçtaşı katmanlı bölgelerde uzun zaman oyalanıp, taştan iş aletleri ürettikleri “atölyeler” kuruyorlardı. Arhantropolar, artık, ilkel de olsa insanın hayati faaliyetlerini sürdürmesine yardımcı olacak önemli araçlardan balta, bıçak ve raptiye yapmasını öğrenmişlerdi. Bunun yanı sıra bu insanlar ateşten yararlanmayı ve onu yakmayı da biliyorlardı.

İş aletlerinin seri üretimi ve bunun üzerinde uzmanlaşma, o zamanın insanının kendi emek faaliyetlerinin sonuçlarının pekala farkında olduğunu kanıtlamaktadır. Uzun süren yerleşik hayat, sürü ilişkilerinin ortadan kalkmasına ve grup fertlerinden her birinin yapacağı işin, öncelikle bütün grubun menfaati tarafından önceden belirlendiği iş organizasyonu biçimlerinin oluşmasına zemin hazırlıyordu. Abhazya’nın ilk insanlarınca kullanılan ileri çakmak taşı işleme yöntemlerinin hızla yaygınlaşması, komşu insan toplulukları arasındaki ilişkilerin güçlenmiş olduğunun kanıtıdır.

Yaştuh barınağı. Abhazya topraklarındaki ilk yerleşimcilerin yaşam tarzı hakkında en doyurucu bilgiyi, Sohum’un kuzey-doğu çeperindeki Yaştuh dağının eteğinde ve yamaçlarında ortaya çıkarılan materyaller vermektedir. Bu ilkel insan yerleşimi, SSCB’ndeki en eskilerden ve en büyüklerden

ABHAZYA TARİHİ

biri olup, alanının genişliği yaklaşık olarak 70 hektardır. Eski zamanlarda buraların yüzey şekli, geniş ve düz hatt-ı balalar, geniş nehir taraçaları ve geniş ırmak vadilerinden oluşuyordu. Dağların düz zirvelerine kolay ulaşılabilir ve orada yaban sığırı ile küçük hayvanlar avlanıyordu. İlk insanlar sığ ırmakların kenarlarında su hayvanlarını yakalıyor veya su içmeye gelecek bizon, yabani keçi ve geyikleri bekliyorlardı.

Yaştuh doğasının en önemli özelliği, zengin çakmak taşı kireçtaşı tabakalarının yüzeyde olmasıdır. Binlerce yıl boyunca rüzgârdan ve nemli iklimden tahrip olan kaya kütlesi, buraya insanları çeken zengin hammadde kaynakları ortaya çıkarmıştır. Tüm Yaştuh barınağı, şu veya bu köşesinde, devamlı olarak iş aletlerinin üretildiği ve bu iş için uygun malzemenin arandığı muazzam büyüklükte bir atölyedir. Her tarafı, deyim yerindeyse, çok sayıda çakmak taşı kırıklarıyla (üretim atıkları) ve (yarım kalmış, kullanım sırasında tahrip olmuş veya birileri tarafından kaybedilmiş) çeşitli eşyalarla kaplıdır. Yaştuh'ta atölyeler dışında, daha insanlar tarafından kullanıma açıldığı en erken dönemlerde uzun bir süre kullanılan barınaklar ve avlanma esnasında kısa süreliğine yararlanılan kamplar mevcuttu. En temel iş aleti, her iki tarafı kabaca işlenen iri baltalar idi, hammadde işleminde çeşitli kazmalar geniş bir şekilde kullanılmıştı; mızrak ve benzeri avcılık malzemeleri yanında hayvan derilerinin işlenmesinde raptiyeler, kazayağı ve delgeçlerden yararlanılıyordu.

§2. Mağara Sakinleri

Orta paleolit insanları. 100 bin yıl önce Kafkasya, uzantıları dağ vadilerine kadar ulaşan buzullarla örtülmüştü. Örneğin, buzul, Tsabal'da deniz seviyesinden tam 300 metre yükseklikte bulunuyordu. Isınmanın bir sonraki döneminde Abhazya'nın dağ etekleri ile boğazlarında Muster'lerin (Fransa'daki benzer tipteki iş aletlerinin ilk olarak bulunduğu Le Moustier köyünün isminden gelmektedir) benzerleri veya orta paleolit kültürünü oluşturan neandertaller tarafından yeniden iskân edilmiş yerleşim alanları mevcuttur. Günümüzde Abhazya topraklarında, tahmini hesaplara göre 90 ile 35 bin yıl önceki döneme ait olan, 100'den fazla Muster iş aleti bulgusu bilinmektedir. Abhazya'nın Muster kültürünün temel özelliği, bünyesinde iki farklı iş aleti üretim yöntemini bir arada barındırıyor olmasıdır.

Bu durum henüz sosyal ve biyolojik olarak homojen olmayan farklı insan topluluklarının faaliyetleriyle açıklanabilir.

Musterlerin esas uğraşısı, avcılık, bitkisel besinlerin ve yumrulu köklerin toplanması, iş aletleri yapımı idi. Bu dönemlerde insanlar parçalardan oluşan

ABHAZYA TARİHİ

(ağaç ve taş) av silahları, sapan, mızrak ve küçük ok yapmayı öğrendiler. Musterlerin ana gıdaları, mağara ayısının eti idi. Zaman geçtikçe hızlı koşan geyikler av hayvanı haline gelmeye başlamıştı. Yiyecek stoğunun artması, aynı yerde bulunma süresini uzatmıştı ve erkek ve kadınların çalışma alanlarını belirlemişti. Kadınlar, artık ateş yakma ve et tütsüleme, bitkisel besin maddelerini toplama ve işleme, giysi dikme işleriyle uğraşarak barınaktan uzaklaşmaz olmuşlardı. Böylelikle, kısa süreli avlanma, kamp yerleri ile av ve çakmak taşı çıkarma ve ön işleme atölyeleri yanında, uzun süreli, çok fonksiyonlu yerleşimler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Buraların sakinleri, yalnızca geçim araçları teminine yönelik ortak çalışma bağıyla değil, bir çeşit ilkel akrabalık ilişkisiyle de birbirlerine bağlı idiler. Bu tür kolektifler arasında yaşanan karşılıklı ilişkiler temelinde, söz konusu dönem sonunda, toprak, uğraş türü ve kültür birliğiyle bağlı olan, etnik bakımdan yakın topluluk grupları, ön kavimler ortaya çıkmıştı. Araştırmacıların tahminlerine göre, Musterler bir birleriyle temasları sırasında büyük ölçüde kelime ve seslerden yararlanıyorlardı, fakat birgün bu konuyla ilgili somut kanıt bulma ihtimali de hemen hemen yok gibidir.

Musterlerin hayatında, Abhazya'nın dağlık bölgesinde çok sayıda bulunan kireç taşı kayalardaki mağaralar ve benzeri doğal barınaklar gittikçe daha büyük rol oynamaya başladı.

Erken Muster devrine ait insanların mağara hayatının en eski izleri Adler yakınlarındaki (deniz seviyesinden 300 metre yükseklikte) Ahştir mağarasında ve Tsabal civarındaki (deniz seviyesinden 250 metre yükseklikte) Apiança (Kep Boğaz) mağarasında ortaya çıkarılmıştır. İlk insanlar yerleşirken bu mağaraların etrafında, günümüzde deniz seviyesinden 1200 metre yükseklikteki dağ yamaçlarında yetişen siyah iğne yapraklı ormanlar vardı. Aynı şekilde Huap köyündeki Maçagua ve Novy Afon yakınlarındaki "Abhaz mağaracıları uçurumu" gibi kapalı tip barınaklar, geç Muster dönemine aittir.

Abhaz mağaracıları uçurumu. Psirdzha ırmağı boğazında bulunmaktadır. Bugün mağara girişi Akuyu dağının ormanlık sarp yamacında bulunuyor. Bu giriş, kireç taşı katmanının içinde, bir kişinin bile zorla geçebileceği küçük bir delik şeklindedir. Merdiven ve diğer özel donanım olmadan mağaraya girmek imkânsızdır. 60 metrelik dikey giriş toprağın yüzeyini mağaranın zemininden ayırır; bunun 27 metresini geniş oyuklu ve komşu iki salona bağlanan muazzam büyüklükteki doğal salonun tavanında bulunan deliğin karanlık boşluğundan inmek lazımdır. Mağaranın zemininin büyük kısmı, zamanla tavandan dökülen kaya parçalarıyla dolmuştur.

ABHAZYA TARİHİ

Bunların arasında bulunan birçok çatlaktan geçerek üzerinde mağara ayısı kemiklerinin bulunduğu en eski zemine ulaşılabilir. Mağara, zengin bir biçimde çeşitli doğal oluşumlarla, sarkıt ve dikitlerle, taş çiçeklerle, süslemelerle vb. bezelidir. Mağaranın derinliklerinde, daha aşağılara doğru kısımlarında geniş bir ocak yeri ile mağara ayısı iskeleti yığınları bulunur. Kömür ve kemiklerin üzeri, bir metre kalınlığındaki dikit ve kalın kalsiyum kabuğu örtüsüyle örtülmüştür. Kömürlerin arasında, tahminen 50 bin sene önce imal edilmiş çakmak taşından iş aletleri bulunmuştur. Bunlar arasında, mağaranın avcılar için sadece geçici bir barınak olmayıp, aynı zamanda iş aletlerinin imal edildiği bir atölye olduğunu kanıtlayan ve ilkel mızrak ucu görevi gören sivri uçlar, kazayağı, çakmak taşı kırıntısı ve kırık taşlar vardır. Günümüzde, mağarayı yüzeye bağlayan yatay koridor kapanmıştır, fakat uzak geçmişte uzun süre insanlara hizmet etmişti. Hayvan postu giyen, mızrakla silahlı ve ellerinde meşaleler bulunan avcılarının buradan dikkatlice içeri girdiklerini, orada gizlenen ayıları yakaladıklarını ve ateşin karşısına oturarak onların etini yediklerini gözümüzde canlandırmak hiç de zor olmasa gerek.

§3. Kromanyonlar çağı

Abhazya'daki “akıllı insan”. Tahminen 35 bin yıl önce Abhazya topraklarında, fiziki görünüş bakımından artık bugünkü insanlardan hiç farkı olmayan kromanyonlar (ilk defa iskeletlerinin bulunduğu Fransa'daki Cro Mangon mağarasının isminden gelmektedir) yaşıyordu.

Onların ortaya çıkması, hayatta kalmak için yaşanan çok çetin mücadeleler ortamındaki doğal ayıklanma ve nesiller boyu süren adaptasyon çabası sayesinde olmuştur. Bugün, Abhazya topraklarında insan topluluğunun gelişiminin Muster gelişim devresinden sonraki iki aşamasını karakterize eden 100'den fazla iş aleti buluntu noktası bilinmektedir: Arkeologlar bunları sırasıyla üst paleolit (M.Ö.35-12 binyılları arasında) ve tahminen M.Ö.12-7 binyıllarını kapsayan mezolit (Yunanca “mezoz”-ara ve “litos”-taş kelimesinden gelmektedir) olarak tarihlendirdiler.

Çağdaş insan tipinin kökeni meselesi üzerinde bilimde iki eğilim oluşmuştur. Bunlardan, “Çokmerkezcilik” olarak adlandırılan, çağdaş fiziki tipe sahip insanın, yer küresinin birkaç bölgesinde (Afrika, Asya, Avrupa) aşağı yukarı aynı zamanda ortaya çıktığını öne sürmektedir. Bu durum, örneğin, Arhantropdan Neandertale kadarki insan evriminin Abhazya topraklarında da yaşandığı olasılığını mümkün kılabilir. “Nuh'un Gemisi” olarak adlandırılan ikinci eğilimin temsilcileri ise, çağdaş insan tipinin yer küresinin bir

ABHAZYA TARİHİ

noktasında ortaya çıktığını ve oradan zamanla her yere yayıldığını iddia etmektedir. Bugün, bilimde son varsayım açıkça ağırlık kazanmıştır. Neoantropun, “yeni insanın” veya “bilinçli insanın” oluşumunun merkezi olarak Doğu Afrika’nın güney veya merkezi kısmına işaret edilmektedir. Buna göre, insanlar tahminen 125 bin yıl önce buralarda ortaya çıkmıştır. 100 bin yıl önce Afrika’nın her yerine yayılan Neoantropolar, oradan Yakın Doğu’ya doğru genişlediler. Irki farklılaşma da aynı dönemlerde başlamıştır; ortak atalarımız olan Negroidlerden, ilk önce, Asya’nın doğusuna ve ardından Amerika kıtasına yürümeye başlayan Moğol ırkı ayrılmıştır. Neoantropolar, Avrupa’ya 36-38 bin yıl önce, oranın yerlisi olan Neandertalleri kovarak geldiler. Kafkasya’ya, bu meyanda Abhazya’ya yerleşmeleri de aynı dönemde gerçekleşmiştir.

İnsanlık tarihi, birkaç büyük aileden meydana gelmiş, mağaralarda veya ortak ağaç barınaklarda yaşayan ilk toplum grubunun, komünün olduğu dönem olan üst paleolitik çağdan başlar. Bu tür barınaklardan biri Sohum (Leçkop) yakınlarında bulunmaktadır. Aile, kan bağının, ateşin ve geleneğin bekçisi olarak saygı duyulan kadının, annenin etrafında toplanmıştır. İlk süsler, deri ve kürkten biçilen, ipten örülen giysiler, ok ve yay, balık avlamada kullanılan zıpkın, resim ve heykel sanatına ilgi, ekonomik ilişkiler, ölümlere saygı, dillerin ayrışması ve insan hayatının bugüne kadar varlığını sürdüren diğer vecheleri tam da bu zamanda, “anaerkil” dönemde yaygınlaşmaya başlamıştır. Yerli ustalar çakmak taşından, taştan, kemikten ve ağaçtan aletler imal ediyorlardı. Çakmak taşı ve ağaç işlemlerinden kazanılan melekeler, parçalı iş aletlerinin; bıçak, orak ve zıpkının vb. icat edilmesine yol açmıştır. Üst paleolitik insanın düşünme kabiliyeti ve hafızasının, henüz son derece ilkel efsane ve mitler şeklinde olup nesilden nesile aktarılan bazı bilgilerin biriktirilmesine imkan tanıdığı tahmin edilmektedir. Dini hayatta çeşitli hayvan, bitki, doğa olayları ve atalarla vb. ilgili kültler önemli rol oynuyordu.

Mezolitik çağda yiyecek bulma konusunda ciddi zorluklar ortaya çıkıyor. Av silahlarının geliştirilmesi, fauna’nın (hayvan varlığı) fakirleşmesine neden olmuştu, son mağara ayları da yok olacaktı, küçük hayvan avlamak gittikçe daha büyük önem kazanıyordu. Yeni beslenme kaynakları arayışı başlıyor, balıkçılığın ve bitki (yabani bitkiler, mantar, ceviz, kuş yumurtaları, salyangoz vb.) toplamanın önemi artıyordu. Yiyecek kaynaklarının azalması, komünlerin parçalanmasına, yerleşim alanlarının hızla küçülüp, sayılarının azalmasına, kavimler arası sürtüşmelerin sıklaşmasına, yamyamlığın yeniden canlanmasına sebep oldu. İnsanın tamamen doğanın kapris ve kaynaklarına bağlı olduğu toplayıcılık ekonomisinden, üretim ekonomisine geçme ihtiyacı olgunlaşıyordu.

ABHAZYA TARİHİ

Abhazya topraklarındaki “akıllı insanın” hayatı ile ilgili önemli bilgileri, Tsabal (Holodny mağarası, Apiança vb) dolaylarında araştırılan mağara barınaklarında buluyoruz.

Holodny mağarası (Abhazca; Hupnipsahva). Kodor ve Campal nehirlerinin birleşmesinden meydana gelen kayalık burunun eteklerindeki müstesna güzellikteki bir yerde bulunmaktadır. Önünde düz bir sahanlığı olan üçgen şeklindeki mağara girişi ırmaktan 30 metre yükseklikte olup, kolayca ulaşılabilir durumdadır. Yaklaşık 20 bin yıl önce eski insanlar mağara önündeki sahanlığı ve mağara oyuğunu barınak olarak seçmişlerdi. Başlangıçta burada son buzul çağına kuru ve soğuk iklim ortamında avcı grupları kısa süreliğine barınıyorlardı. Küçük bir ilkel komün buraya, ancak buzullar gerileyip, vadiler yabani meyvelerle, ırmaklar da balıkla dolduktan sonra kalıcı olarak yerleşmiştir. Mağara sakinleri ayı, geyik, yaban domuzu, vaşak, ağaç sansarı, yaban sığırtı, Avrupa bizonu, hamster, su samuru, Kafkasya horozu, sülün vb. avlıyorlardı. Çeşitli iş aletleri arasında “başkan asası” denilen, çizgisel motiflerle süslü mağara ayısının önkolundan yapılma bir alet dikkate değer. Mağara sakinlerinin, som balığı ve diğer büyük balıkları avladıkları zıpkınların üzerleri de motiflerle süslüdür. Hemen hemen aynı şekildeki zıpkınlar Fransa’nın güneyinde de bulunmuştur. Sayı bakımından oldukça fazla olan volkanik camdan, obsidyenden yapılma iş aletleri, bu hammaddenin geldiği Kafkasya’nın en güneyinde (Ermenistan yaylası) kalan bölgelerle ticari ilişkilerin artık muntazam bir şekilde sürdürüldüğünü kanıtlar. Mezolitik çağda Abhazya’da yaşayan insanların dış görünüşü hakkında en geniş materyal Holodny mağarasında bulunmuştur. Sakinlerinin yemek atıklarını attığı mağaranın derinliklerindeki niş araştırılmıştır. Burada çok sayıda insan iskeleti, ayrıca kafatası parçaları bulunmuştur. Tanınmış Sovyet antropolog M.Gerasimov, bu kemiklerden hareketle eski Tsabal’ının yüzünü yeniden canlandırmış ve 12-15 bin önce Abhazya’nın dağ geçitlerinde ve vadilerinde yaşayan insanların bariz şekilde Afrikalı fizyonomiye sahip oldukları sonucuna varmıştır. Aynı netice Avrupa’nın Akdeniz’e kıyısı bulunan birkaç bölgesinde (İspanya, İtalya, Yunanistan. vb.) de tespit edilmiştir.

Apiança mağarası. Yaklaşık 100 bin yıl evvel mağaranın tonozları altında ilk çağ avcıları ortaya çıkmıştır. Fakat sadece “akıllı insan” onun olanaklarından tam anlamıyla yararlanabilmiştir. Mağara günümüzde Apiança ve Adagua dağları arasındaki Susuz Dağ boğazında bulunmaktadır. Birkaç metrelik kültür katmanı onlarca ocak yerini ve onların etrafında toplanmış iş aletlerini, üretim atıklarını ve yemek artıklarını muhafaza etmiştir. Kenarlarına sırayla beş ve on çizginin kazındığı şist kaya parçası

ABHAZYA TARİHİ

dikkate değer. Avrupalı bilim insanları üst paleolit grafiğinde en çok 5, 9 ve 17 sayılarının kullanıldığını uzun zaman önce tesbit etmişlerdi, fakat Kafkasya'da henüz bu olay sadece Apiança mağarasında görülmüştür. Bu kertik, dekoratif anlamının yanında, sayıların ortaya çıktığını da kanıtlamakta ve bu parçayı en eski matematiksel anıt olarak değerlendirmeye imkan vermektedir.

Mağara sakinlerinin, oyuklarına aşiboyası sürdüğü mağara ayısının eklem kemikleri ile taşlar, nadide yadigârlar arasındadır. Söz konusu doğal boya vücut dövmesi olarak kullanılıyordu. Mağara sakinlerinin kendi vücutlarını, hayvan ve balık avlama sırasında başarılı olmak ve kendi hayatlarını korumak vb. için özellikle de gizemli olması amacıyla boyadıklarını tahmin etmek mümkündür. Mağara ayısı ve gri ayı, geyik, yaban domuzu ve tavşan, som balığı avlanıyordu. Cilalanmış kemikten yapılmış delikli iri iğne de nadir buluntular arasında yer almaktadır. Nispeten soğuk iklim, kalın giyinmeye mecbur bırakmış ve yerli terzilerin sanatını teşvik etmiştir.

Apiança mağarası araştırmalarının sonuçları çoktan dünya çapında yankı uyandırmıştır. Tsabal'da defalarca uluslararası seyyar sempozyumlar düzenlenmiş, mağaradan çıkarılan malzemelerle ilgili ilmi ve popüler literatürde birçok makale, tebliğ ve raporlar yazılmıştır. Apiança mağarası, sadece SSCB'nde değil, aynı zamanda tüm Avrasya'da da paleolitik etütlerde bir geçiş dönemi anıttır, günümüzde dünyanın hiçbir yerinde Muster çağından üst paleolit çağa, oradan da mezolite ve netice olarak neolitik çağa geçişi bu kadar net biçimde karakterize eden başka bir barınak daha mevcut değildir.

2. BÖLÜM

ABHAZYA'NIN EN ESKİ ÇİFTÇİLERİ VE HAYVAN YETİŞTİRİCİLERİ

§1. Kil çömlek ve taş kazma dönemi

Üretim ekonomisinin oluşumu. M.Ö.6.binyılda Kuzeydoğu Karadeniz sahili nüfusu, insanların yemek bulma yöntemlerinde köklü değişikliklerin gerçekleştiği, yani avcı ve bitki toplayıcıların üretime yönelik olmayan toplama ekonomisi yerine tarım ve hayvancılığın geldiği neolitik (Yunanca “neos” yeni ve “litos” taş kelimesinden gelmektedir) çağa veya yeni taş devrine ayak basmıştır. Kafkasya'daki üretim ekonomisi, Ön Asya nüfusuyla sıkı ilişkiler ortamında, kısmen yerli temelde oluşarak, kısmen de güneyden alınan yeni esasları benimseyerek ortaya çıkmıştır. Bu durumda

ABHAZYA TARİHİ

Batı Kafkasya, Doğu Avrupa'nın (Kırım, Ukrayna'nın sol kıyısı) güney bölgelerinde üretim ekonomisinin yaygınlaşmasına önderlik eden ayrı bir kültür bölgesi haline gelmiştir.

İlk hububat başakları insanlar tarafından ta M.Ö.9.binyıllarda Yakın Doğu'da yetiştirilmişti. Nüfus fazlalığı, bu bölgedeki nüfusun bir kısmını işlemeye müsait yeni tarım alanları aramak zorunda bırakmıştır. Onlar kendileriyle birlikte bütün Akdeniz havzasına, Orta Avrupa ve Kafkasya'ya tarım deneyimlerini de taşıdılar. Tarımın ortaya çıkmasıyla birlikte, insanlığın eski, nispeten de tek boyutlu gelişim süreci ani bir değişimle çok yönlü bir hale gelmiştir. Doğa şartlarının elverişli olduğu bölgelerde (Yakın Doğu, Mısır, ardından Küçük Asya, Balkanlar ve Kafkasya) insan topluluğunun gelişimi çok büyük mesafeler katederek, binlerce yıl boyunca bu avantajını korumuştur.

Neolitik yerleşimcileri ormanları keserek kendi tarım alanlarını oluşturdular. Kesilen ağaçlar ve çalılıkları yaktılar ve tarım alanlarını taş kazma ve kazıcı sopaların yardımıyla işlediler. Yakınına ise birkaç ev ve hayvan ahır yaptılar. Eski tarımcılar toprağın verimliliğini sürekli kılmayı (gübrelemeyi) henüz öğrenememişlerdi ve on beş yirmi yıl içinde tarım verimsizleştiği zaman, yeni orman alanlarını yakarak yeni tarım ve iskân yerleri açıyorlardı. Neolitik insan, birkaç küçük ailenin (çiftler) oluşturduğu büyük aileler şeklinde yaşıyordu. Neolitik çağ, kadınların aile reisi olarak hâkimiyet kurduğu, anaerkilliğin zirvede olduğu bir çağdır. Ekonominin esas türü olan ilkel tarım, seramik kaplar üretimi ve ev hayatıyla ilgili diğer günlük işler, onların elinde yoğunlaşmıştı. Kızlar baba ocağında kalıyor, erkekler ise gelin evine gidiyorlardı. Tarım, beslenmeyi kolaylaştırdığı için nüfus arttı, yerleşik hayat tarzı da çocukların hayatta kalmalarına yardımcı oldu. İnsanın yetiştirdiği ilk bitkiler, arpa, darı, mercimek, bezelye, burçak ve çavdardır. İlk evcilleştirilen hayvanlar ise köpek, koyun, domuz ve muhtemelen Avrupa bizonudur.

Yerleşik hayat ve düzenli ekonominin uygulanması, pek çok ilerlemeyi de beraberinde getiriyordu, bu ilerlemeler izole avcı ve toplayıcı hayat tarzı koşullarından çok daha hızlı bir şekilde yayılıyordu. İnsan hayatını kolaylaştıran ve iyileştiren yeni iş aletleri; tahıl öğütme değirmeni, tahılın parçalanmasında kullanılan havan ve havaneli, ağaç işlemede kullanılan cilalı taş baltalar, yemek yapmada ve gıda stoklarını muhafaza etmede kullanılan kil ve taş kaplar, çıkırıklar ve ilkel kumaş imal tezgâhları işte o zamanlar icat edilmişti.

ABHAZYA TARİHİ

Abhazya topraklarında neolitik çağa ait 20 civarında buluntu noktası mevcuttur. Neolitiğin erken merhalelerinde hala mağara barınakları kullanılıyordu (Darı tahılının bulunduğu Apiança mağarasının üst katmanındaki barınaklar). Fakat daha sonraları ahşap evler inşa etmenin yaygınlaştığı ortamda evler artık, doğal olarak, nehir kıyılarındaki ve taraçalardaki açık alanlara yapılmaya başlamıştı (Lemsa, Kistrik, Çhortoli vb.).

Lemsa yerleşimi. Bu küçük (tahminen 0,5 hektar kadar) yerleşim birimi, Pınarlı Boğaz yakınlarındaki dağın güney yamaçlarına doğru bakan meyilli bir yerde bulunur. (Günümüzdeki Tsabal köyünün batı tarafındadır). Yerleşimin sakinleri artık çakmaktaşı levhalarından mamul oraklar, ilkel tahıl kırma aletleri, taş kazmalar kullanıyor, iş aleti parçalarını imal etmek için için güney doğuda bulunan bölgelerden (Ermenistan yaylası) volkanik cam, obsidyen elde ederek, basit ticari işlemler gerçekleştiriyordu. Fakat henüz perdahlı balta yapmayı öğrenmemişlerdi ve seramik kap kullanmıyorlardı.

Kistrik yerleşimi. Bu yerleşim birimi, Gudauta'nın batısında, deniz kıyısına yakın küçük Kistrik nehrinin sağ yakasında bulunmaktadır. Alanı dört hektardan fazla olup, Kafkasya'da bilinenler arasında en büyüğüdür. Sakinlerinin esas uğraş türü balık avlama idi. Burada sadece tabanı çakıl taşı döşeli ve çitli ahşap evler inşa etmekle kalmıyor, bunun yanı sıra bölge tarihinde bir ilk olarak sahil boyunca yüzdürdükleri sandallar da yapıyorlardı. Kistrik nehri ağız, o zamanlar karaya derin bir şekilde sokulan ve som balığının yumurtlamak için girdiği dar bir körfez şeklinde idi. Köy halkı, perdahlı taştan ağaç işleme baltalar, el sapanı bilyeleri, tahıl öğütme aletleri, taş kazmalar, çakmak taşından ok uçları ve kısa saplı mızraklar imal etmek için çok çaba harcıyordu. Kistrikli, balık avlama ve balık stoku hazırlama işlemleri dışında toprağı kazıyor, avcılıkla uğraşıyor, giysi dikeyor, basit şekilli seramik kaplar yapıyordu. Çok sayıda volkanik camdan mamul alet, komşu bölgelerle yaşanan ekonomik ve kültürel ilişkilerin daha ziyade güneydoğu istikametinde cereyan ettiğini gösterir.

§2. Bakır ve bronz çağı arefesinde

Kazmalı barınaklar. Asırlar geçiyordu. Taş, ağaç ve kemik, iş aleti malzemesi sıfatıyla artık insana yetersiz geliyordu, ilk madenciler ortaya çıkmışlardı; iş aletleri (kılıçlar, bizler) ilk başlarda bakırdan, daha sonraları da esas olarak arsenikli bronzdan yapılıyordu. M.Ö. 4. ve 2. binyılların sonları, bu zanaat türünün büyük başarı kaydettiği dönemlerdir. Fakat taş yine de, bakır ve bronz çağı boyunca ekonomide ciddi önem arz etmeye devam ediyordu. Bu dönemin en parlak eserlerinden biri, Abhazya'nın Kuzey-Batısında ortaya çıkartılan ve "Soçi-Adler" tipi olarak adlandırılan,

ABHAZYA TARİHİ

binlerce taş kazma barındıran çiftçi barınaklarıdır. Bu yerleşim birimi sakinleri kazma dışında çakmak taşından ok ve kısa saplı mızrak uçları, kemik delgeçler, iğne ve benzeri aletler imal ediyorlardı.

Bu döneme dilimli taş kazmalar ve diğer bazı iş aletleri, erken maden çağındaki Önasya eserlerinin birçoğuyla (Hasunna, Sialk, Covi, Cemdet-Hasr vb.) şaşılacak derecede benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik, ya Yakın Doğulu yeni göçmenlerin söz konusu topraklara geldiklerini kanıtlar, ya da aynı sosyo-ekonomik gelişim seviyesindeki insan topluluklarının, birbirleriyle ilişkileri olmasa da maddi kültür elemanlarında benzer biçimlere ulaşmış olmalarıyla açıklanabilir. Dilimli kazmalı yerleşimlerin tarihi şimdilik kesin bir şekilde tespit edilmiş değildir, bunların esas yayılma alanlarında bulundukları yer, zamanın aşındıramadığı kültür katmanı dışında, toprak yüzeyidir. Abhazya'nın doğu bölgelerinde tek tük bulunan benzer türdeki kazmalar daha geç dönemle ilgilidir (Oçamçıra kültürü eserleri).

M.Ö.3.binyıllardaki Abhazya'nın maddi ve manevi kültürü henüz yeteri kadar araştırılmamıştır. Araştırmacılar bu kültürün, Kuzey ve Batı Kafkasya ile Doğu Transkafkasya'da yaşayan Maykop ve Kura-Aras arkeolojik kültürleriyle sıkı ve karşılıklı bir temas içerisinde geliştiğini belirtmektedirler. Bu bağlamda, Tsabal dolaylarında bulunan barınaklar (Abgıdzra ve Campal-1) özellikle ilgi çekicidir. Bunlardan ilki nehir yakınlarında meyilli yamaçlar üzerindeki kütük evler şeklinde olup, ikincisi ise mağaranın doğal nişinden yararlanmıştır. Cilalı yüzeyli, yuvarlak dipli seramik kaplar, nadir görülen düğüm biçimli kap kulpları, seramik süzgeçler, asimetrik ve çakmak taşından ok uçları ve diğer materyaller, o zamanlarda Abhazya'nın dağ vadilerinde yaşayan tarımcıların kültürünü Maykop kültürüyle yakınlaştırmaktadır. Bu sonuncusu, öncelikle söz konusu topraklar üzerinden geçmiş olması gereken güçlü bir Yakın Doğu etkisine maruz kalmıştı. Üretim araçları arasında taştan yapılan eşyaların mutlak üstünlüğü devam ediyordu. Hatta bilezikler bile hala cilalı taştan yapılıyordu, fakat nadir olmakla birlikte yine de madeni eşyalara; bakır, gümüş ve altın alaşımından yapılan eşyalara, bakır balta ve mızrak uçlarına da rastlanıyordu (Sohum, Atara).

Oçamçıra kültürü. İsmi bugünkü Oçamçıra kent merkezinin batı kenarındaki eski yerleşim biriminden alan Oçamçıra kültürü eserleri geniş çapta bilinmektedir. Araştırmacılar bu eserleri farklı şekillerde tarihlendirmektedir; kimileri M.Ö.3.binyıllara, kimileri ise M.Ö.2.binyılların ilk yarısına tarihlendirmektedir. Dönem ekonomisinin temel unsurları; tarım, hayvancılık, balık avlama, avcılık, bitki toplama, dokumacılık, madencilik, seramik üretimi, taş ve kemik işleme, ticaret vb.'dir. Bu kültürün

ABHAZYA TARİHİ

küçük ahşap kulübe kümelerinden oluşan yerleşim birimleri, sahil ovaları (Oçamçıra, Maçara), ve tepe yamaçlarıyla zirvelerinde bulunuyordu. (Gumista, Guad-ihu). Dini inançlar, toprak kapların bezeme ve jeomorfik süslemelerine yansıdığı gibi, putperest zirai-hayvancılık kültürleriyle sınırlı idi. Ölü kültürünün bazı belirtilerini yansıtan mezarlar, Gumista yerleşim biriminde bulunmuştur, bunlar, kesme taşlarla çevrelenen ve toprağa yana bükülmüş şekilde yatırılan iskeletlerdir. Mezarlıklarda pek az sayıda taş envantere raslanmıştır.

Bilimin elinde henüz müstakil kabile oluşumlarının bölgedeki yerleşimiyle ilgili somut veriler de yoktur. Oçamçıra kültür eserlerinin Eşera-Tsabal hattından geçen kuzeybatı sınırı, daha ziyade ova ve dağlık bölge halklarının ekonomik ve kültürel oluşumundaki farkı belirleyen arazi şekillerinin özelliklerini yansıtır. Fakat, önceleri Hatti-Kuzey Kafkas-Batı Kafkas birliğinin temelinde yatan daha geniş bir Doğu Karadeniz sahil etnokültürel ortaklığının bu hat üzerindeki muhtemel etkisi varsayımını yadsımak, şimdilik mümkün görünmemektedir.

O zamanın Abhazya'sının ekonomisinin gelişmesinde ağacın hızla artan rolü, özellikle de pullukla toprak işlemede kullanılmasının önemi büyüktür. Kafkasya'daki en eski Yakın Doğu tipi ağaç pulluk Piçori köyündeki (Gal) yerleşimin "Oçamçıra tipi" katmanlarında bulunmuştur. Rençberler, artık bir çift öküz yardımıyla, bataklık tarımı veya kazma tarımına kıyasla çok daha geniş alanları işleyip, ekebiliyorlardı. Bu durum, ürün fazlalığı yaratmış ve nüfusun artmasına ve erkeklerin toplumdaki otoritesinin güçlenmesine neden olmuştur.

§3. Ölü evi dolmenler

Dolmen kültürü. Dolmenler (Keltçedeki "tol"-masa, "men" -taş kelimesinden gelmektedir), yani yerli nüfus tarafından bronz çağında (M.Ö.2.binyılların sonu ile 3.binyılların ortaları) inşa edilen anıtsal mezar yapıları, tüm Kafkasya'nın antik dünyasında çok önemli bir yer tutar. Bu dönemde farklı maddi kültür elemanlarının benzer formları da ortak bir Batı Kafkas kültür birliği çizerek sıradağın her iki tarafına da yayıldığı için, büyük Kafkas Sıradağ kütlesi, özel bir birleştirici anlam kazanır. Dolmenler en erken şekilleriyle Kuban boyunda, günümüz Maykop şehri yakınlarında M.Ö.3.binyılların sonlarında ortaya çıkmıştı. Daha sonraları parçalı levhali, yekpare taştan, çamaşır teknesi tarzındaki ve kuyu biçimindeki mezarlar da inşa edildi. Dolmenlere sadece, ya tabaka halinde, ya da kütleler halinde çökeltmiş kireç kayaları veya kum kayalarının yüzeye çıktığı dağlık bölge-

ABHAZYA TARİHİ

lerde raslanabilir. Dolmen dağılımının güney doğu sınırları Eşera-Tsabal hattı üzerinden geçmektedir. Onların toplam sayısı Abhazya'da 60'ı geçmektedir. Kafkasya'nın en yüksek levhalı dolmeni Sohum yakınlarındaki Azant köyünde bulunur.

Dolmenlerin inşası büyük bir emek gerektiriyordu. Eski ustalar taş levhaları ağaç sııkların, suyun ve manivelaların yardımıyla kırıyorlar, ardından yüzeyini taş ve bronz aletlerle işliyorlardı. Üzerinde naaşların geçirildiği delik, ön duvarda bulunuyordu ve perdahlı taş tıkaçla kapatılıyordu. Bazen dolmenleri taş çitlerle (kromleh) çeviriyorlardı.

Ölü kültü. Dolmen yapısının iç kısmını mümkün olduğu kadar dış dünyadan sağlam bir biçimde izole etme çabası, dolmen insanların cenaze törenlerinin karakteristik özelliği idi. Levhaları birbirine uydurmadaki şaşırıcı titizlik, en ufak bir aralığın kalmasına imkan vermiyordu. Büyük bir olasılıkla, her şeyden önce endişe ve korku, dirileri, akrabalarının ruhları için bu tür sağlam mezarlar icat etmeye mecbur bırakmıştı. Kendisini ölümün gölgesi olan ruh karşısında korku duyma şeklinde gösteren ölüm korkusu, insan bilincinin gelişiminin belirli bir aşamasını karakterize etmektedir. Ataların ruhunu anma törenleri, dolmenin ön kısmında ve kromleh çit içinde (Othara) gerçekleştiriliyordu. Abhazya dolmenlerinde ikinci cenaze töreni düzenleme, en yaygın geleneklerden biri idi, naaşlar bütün olarak gömülme, sadece iri kemiklerle kafatasları gömülüyordu.

Aynı zamanda dağlarda gömü yapısı olarak, üzeri taşlarla örtülü ve az sayıda bronz eşya ile donatılmış dağınık insan iskeleti yığınlarının ortaya çıkartıldığı mağaralar ve inlerden, geniş ölçüde yararlanılmıştı. Abhazya'daki dolmen kültürü dağılımı yeterince araştırılmamıştır. Sadece Kamana köyü yakınlarındaki Gumista boğazındaki zirvede şekli ve yapılışı bakımından erken dolmen buluntularına, motifleri bakımından ise Oçamçira kültürü buluntularına benzeyen bir seramik yığını bulunmuştur. Kodor ve Bzıp boğazlarındaki birkaç mağara yerleşimi de bu tarihlere aittir.

Dolmenler ve mağaralarda arsenikli bronzdan yapılan çok sayıda eşya; bal-talar, kılıçlar, çengeller, çengelli iğneler, süs eşyaları bulunmuştur. Bunların yanı sıra çakmak taşından mamul eşyalar, özellikle de ok uçları geniş çapta kullanılmaya devam ediyordu. Çok sayıda seramik kap da bulunmuştur. Fakat bunlar çoğunlukla günlük hayatta kullanılan kapların minyatür kopyaları olup, "ölünün ruhunu" beslemek için kullanılıyordu. Huap köyündeki dolmenlerden birinde anaerkil topluma has gelişmiş Tanrıça kültüne işaret eden kireç taşından bir kadın heykelciği ortaya çıkarılmıştır.

ABHAZYA TARİHİ

Dolmen yaratıcılığı, yiyecek hazırlamaya matuf ciddi boyutlardaki emek kaynaklarını, zamanı ve araçları serbest bırakıp, bunları toplumun manevi talepleri gibi, sıradan insan ihtiyaçlarının sınırları dışına taşan bir şeyin tatmini yönüne kanallı edebilecek verimlilikte bir ekonomiye işaret eder. Toplumun esas çekirdeği yavaş yavaş ataerkil ilişkiler yönüne doğru yüzünü çevirerek, yeniden yapılanıyordu. Ölüler kültü ve diğer dini manifestasyonlarla ilişkili çeşitli ritüellere riayet edilmesinin denetiminden sorumlu olan rahipler, toplum hayatında gittikçe daha önemli rol oynamaya başladılar. Bununla birlikte kadının saygınlığı da devam ediyordu, Mzımta (Krasnaya Polyana) nehrinin menbaya yakın yerlerde, cesetlerin yana kıvrılarak gömüldüğü kuyu şeklinde bireysel kadın mezarları yapılmıştı. Othar'daki kıvrık durumda olanların durumu epeyce farklıdır, onlar dolmen dışına yatırılmışlardır. Dolmen inşasını gerekli kılan özgün hayat mekanizmasının sırları bütünüyle çözülmüş değildir. Onu, şimdilik çok sınırlı sayıdaki buluntularıyla ortaya çıkan geç bronz dönemini karakterize eden ve oldukça uzun süren bir düşüş dönemi takip etmiştir.

Bakır madenciliğine dair. Madenin bulunmasıyla taş, temel iş aletleri imalatında önemli malzeme olma niteliğini yitirir. Dünyadaki en eski madeni eşyalar, M.Ö.6-5.binyıllara ait Çatal Höyük (Günümüz Türkiye'si) yerleşim biriminde bulunmuştur. Bakır eşyaların ortaya çıktığı dönemi bilim insanları eneolitik çağ olarak adlandırıyorlar (bakır ve taş çağı).

Bir sonraki döneme bronz çağı (bronz; bakıra arsenik ya da kalay katkısıyla elde edilen metal) denmektedir. Abhazya, Batı Kafkasya'nın ve tüm Kafkasya'nın en eski bronz metalürjisi merkezlerinden biridir. Bzıp nehri kaynağındaki Başkapsar bakır maden ocakları, yaklaşık M.Ö.3.binyılının sonlarından M.Ö.7.yüzyıllara kadar faaliyet göstermiştir. Buralarda arkeologlar tarafından, açık tip işletme, dikey maden ocağı ve yan hücreli çok katmanlı yatay galeri olmak üzere toplam 13 adet maden ocağı noktası ortaya çıkartılmıştır. Başkapsar'ın eski madencileri ateş yöntemi kullanıyorlardı. Cevheri ateşte kızdırıp, ardından üzerine soğuk su döküyorlardı. Bunun sonucunda çatlaklar oluşuyor ve bu şekilde cevher kütlelerini taş çekiçle kırmak kolaylaşıyordu. Başkapsar'da bu amaçla kullanılan yaklaşık 50 kadar çekiç bulunmuştur. Madenciler, yanlarında bu aletlerin yanı sıra madeni koydukları deri çuvallar da bulunduruyorlardı. İşleri çok tehlikeli ve ağırdı.

Bronz eşyalar genel olarak dökme kalıplar yardımıyla imal ediliyordu. Tek taraflı kalıp dökme, madenciliğin en eski yöntemidir. Büyük eşyalar, örneğin, balta veya mızrak uçlarının üretimi için iki parçadan oluşan kalıplar yapılıyordu. Dökme balta kalıpları ve diğer eşyalar Abhazya'nın farklı

ABHAZYA TARİHİ

noktalarında (Maçara, Tamş, Kistrik, Tagiloni) gün yüzüne çıkartılmıştır ki bu durum da bizzat bu eşyaların yerli menşeli olduğunu gösterir. Eritilen madeni kalıplara döken potalar da sıkça bulunmaktadır.

İlk başlarda bronz aletlerin taştan kopyaları yapılıyordu. Daha sonraları insanlar yeni madenin özelliklerini öğrendiler ve daha gelişmiş çeşitli aletler yapmaya başladılar. Savaşta, silahı bronzdan mamul olan galip geliyordu.

Bakır, hem doğal (dağ boğazındaki rüzgâr, en eski yöntem) üfleme gibi, hem de suni (deri yardımıyla, daha gelişmiş bir yöntem) üflemenin de yardımıyla odun kömürünün yanması sırasında sıcaklığının en az 1000 dereceye kadar çıktığı özel fırınlarda eritiliyordu (Sohum dağındaki bakır eritme fırını). Bu icat olmadan, gelecekte belki demir madenciliği de olmazdı. Abhazya'da bronz madenciliği ve maden işleme, en parlak dönemini Batı ve Merkezi Kafkasya'nın tümünde olduğu gibi, Kolhida-Koban medeniyetinin buralarda yerleştiği dönemde yaşamıştır. Bilim insanları, bu kültürün lokal Abhaz varyantını tefrik etmişlerdir.

3. BÖLÜM

HENİOHLAR ÜLKESİ

§1. Demir çağı başlarında

Demir madenciliğine dair. Demirin keşfi ve metalürjisinin icat edilmesi, çok önemli bir olay idi. Bakır doğada saf halde bulunuyor iken ve kaynakları sınırlı iken, demire genel olarak hemen hemen her yerde kimyasal bileşim halinde rastlanmaktadır. İnsan ilk önce meteorit demiriyle tanışmıştır. Dolayısıyla da Hititler ve Mısırlılar demiri "Tanrı" madeni olarak adlandırmışlardı. O, altına göre, 10 kat daha değerli idi. Eski madenciler demir filizinin mevcudiyetini, toprağın cinsinin rengine, özel bitki örtüsüne, ayrıca kaynak suyunun koku ve tadına bakarak tespit ediyorlardı. Demiri bakır gibi aynı yöntemle çıkartıyorlardı.

Demir madenini ilk icat edenlerin Halys nehri (Günümüz Türkiye'sinde Kızılırmak) yayında meskun Halibler (Hattiler) olduğuna dair görüşler mevcuttur. Kadim zamanlarda demir filizi ocaklarının (Abhazya'da hematit, magnetit ve limonit bulunmaktadır) en önemsiz sayılanlarından bile yararlanılırdı. M.Ö.4.yüzyıllarda yaşayan Eski Yunan bilim adamı Psevdos Aristo'nun tanımladığı gibi, çıkarılan filiz, muhtemelen özel Halib yöntemiyle yıkanır, kurutulur ve öğütülürdü. Odun kömürü yardımıyla eritilirdi. Bu işlem sırasında odunun yaşına ve hatta kesim tarihine bile dikkat edilirdi.

ABHAZYA TARİHİ

Genelde eritme işlemleri, tarım işlerinin yoğun olmadığı zamanlarda, belirli sezonlarda gerçekleştirilirdi. Demiri elde etme yöntemine “ıslak üfleme” yöntemi adı verilir. İnsanlar, bu eski yöntemden 3000 yıldan fazla bir zaman yararlanmışlardır. Islak üfleme çukur fırını Ahips (Sohum Hidroelektrik santralı bölgesi) nehri boğazında, deri körük için kil ağızlıklar da Tsabal ve Cgerda köyleri dolaylarında bulunmuştur. Batı Kafkasya’da Kolhida demir metalürjisi merkezi vardı.

Demire ilk defa, “Anitta Metni” ve “3.Hattuşili’nin demir mektupları” vb. gibi Hitit metinlerinde rastlanır. Başlangıçta bu madene gizemli bir anlam yüklenmişti. Kakmalarda kullanılan değerli maden sıfatıyla demir, örneğin Krasnomayatsk’nin bronz tokaları ile Cirhvsb baltalarında görülmüştür. Demir silah ve aletler ancak daha geç devirlerde, bronz örneklerden kopyalanmış olarak, parça parça ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönem, bronz çağından demir çağına geçiş dönemi idi.

Hitit devletinin yıkılmasından sonra demir, Hatti dilinde konuşan (veya ona yakın bir dilde) ve Küçükasya’nın yerlisi olup, muhtemelen Hattiler gibi Abhaz-Adige dil grubuna dahil olan Kaşka ve Abeşla kabileleri arasında da yayıldı. Demirin ve teknolojisinin Küçük Asya’dan Avrupa’ya girme güzergâhlarından biri, Abhazya üzerinden geçen Batı Kafkasya yolu olmuştur. Buralarda demir eşyalar, (Gudauta’da bulunan balta, Kulanurhva’dan çıkartılan maşa, Eşera’dan çıkartılan mızrak uçları) arkeolojik malzemeye bakılırsa, M.Ö.8.yy’da ortaya çıkmıştır. M.Ö.7-6.yy’da Abhazya’da sementasyon yoluyla demiri su verilerek çeliğe dönüştürme işlemini öğrenmişlerdi. Bronz eşyalar artık su verilen çelikle rekabet etme gücünü yitirmişti. Günümüzde de devam etmekte olan demir çağı Abhazya’da işte o zaman başlamıştır.

Su vermeyi ifade eden Abhazca “adzrijvra” (kelime anlamı “su içirme”, “suya doyurma”) deyiminin ortaya çıkışı büyük bir olasılıkla Abhazya’daki demir döneminin başlangıcına uzanır. Su verme ifadesine ilk defa Homer’in Odisseye’sinde (M.Ö.7.yy ortaları) raslanır. Nart destanlarının Abhaz varyantında Aynar isimli demirci Sasrıkv’a’yı (Sasruka) kaynayan çelikte sağlamlaştırır. Adige varyantında ise Tlepş isimli demirci Sosruko’yu yedi kez suya daldırır, Osetlerde ise demirci Kurdalagon Soslano’yu kurt sütünde çelikleştirir. Doğu’da (elde köle yoksa) kuzu kanı, saçları alev kızılı oğlan veya keçi idrarı, hava akımı vb. olmak üzere değişik su verme ortamları da uygulanmıştır. Yeni doğan bebeği, daha önce çeliğin daldırılmış olduğu suyla yıkama geleneği, Abhaz ve Şapsuğlarda bilinir.

ABHAZYA TARİHİ

Bizatıhi suya doyurma işlemi, önceleri sadece yerli demircilerin işlerine eşlik eden geleneksel dini ritüellerin bir parçası idi ve özellikle de bu yüzden İskitler ve ardından da Grek/Yunan yerleşimcilerden öğrenilmiş olamaz.

Kolhida-Koban sahası. Dolmenin mezar yapısı olma fonksiyonu henüz hafızalardan silinmemişken Kafkasya üzerinde yeni bir büyük demir çağı şafağı parlamaya başladı. Dolmen sanatı döneminde söz konusu bölgede Kuzey Kafkas geleneklerinin etkisi çok fazla hissedilirken, şimdi Yakındoğu (Küçükasya ve Urartu üzerinden) ve Doğu Akdeniz etkileri yeniden tayin edici hale geliyordu. Bu şartlarda M.Ö.8-7.yy'da Batı Kafkasya'da Kolhida-Koban maden sahası olarak bilinen yeni ve geniş çaplı bir kültür birliği oluşur. Bunun yaratıcıları arasında günümüzdeki Abhazların ataları olan kalabalık Henioh kavimleri de bulunuyorlardı.

Kolhida-Koban sahasının iki kültür bölgesi, Gelencik'e kadar uzanan Kuzeybatı Karadeniz sahili ve Kuzeybatı Kolhida ("Abhaz ") bölgesi arasından akan Bzıp nehri, bu devirde önemli bir ayırıcı rol oynamaya başlar. Bu ikinci bölgenin karakteristik özellikleri; bronzdan üzeri çelik kертme gravürlerle işlenmiş savaş ve törenlerde kullanılan küçük baltalar, çeşitli kamalar, yay biçimli fibula tokaları, iri saç iğneleri, levha biçimli kemerlerdir vb. Bunlar muhtemelen ikinci cenaze töreni geleneğinden miras kalmıştır, fakat dolmen yerine ölülerin kemiklerinin gömülmesi için iri kil kaplar kullanılmıştır. Sohum'un güneydoğusunda ikinci cenaze töreni geleneği henüz tesbit edilememiştir, orada ölü yakma esastır.

Abhazya'da demir çağının başlangıç aşamasının belirgin özelliklerinden biri bronz endüstrisinin zirveye çıkması olmuştur. Bu aşamada bronz, (bakır ve kalayın alaşımı) iş aletleri, silah ve süs üretimi malzemesi olarak taşı kesin bir biçimde ortadan kaldırmıştır. Bu da, tarım da dahil olmak üzere ekonominin gelişiminde hayırlı sonuçlar doğurmuştur. Komüne mensup fertlerin uzmanlaşması (maden filizi arama, madenin çıkartılması, metalürji, demircilik sanayi) ve hammadde ve ürün takası daha sofistike bir hale gelmiştir. Maden işletmesi olduğu bariz şekilde belli olan, maden damarlarında açılmış muazzam kuyular Başkapsar'da ortaya çıkarılmıştır.

M.Ö.8.yüzyılda Abhazya topraklarında nüfusun aniden arttığı gözlemlenmektedir. Önceki döneme ait eserler (M.Ö.10-9.yy) şimdilik hiç bilinmezken, ondan sonraki iki asır, yirmi yerleşim birimi ve bunlarla alakalı aynı sayıda mezarlıkla karakterize edilmektedir. Krasniy Mayak, Guad İhu, Eşera, Cantuh vb. gibi büyük klan mezarlıklarının temeli işte o zamanlarda atılmıştır. Söz konusu demografik "patlama" ile ilgili bir açıklama şimdilik

ABHAZYA TARİHİ

yapılmış değildir. Ekonominin tarım ve hayvancılığa dayalı özelliği, çok sayıdaki bronz çapa ve fonksiyon bakımından onlara benzeyen ve nispeten eski taş çapaların formunu tekrarlayan bronz satırlarla, ayrıca evcil hayvanların kült yontusu şeklindeki tasvirleriyle vurgulanmaktadır. Yabani hayvanların, kuşlarla balıkların benzer heykelcikleri, avcılığın ve onunla ilgili kültürlerin önemini ispatlamaktadır. Yerleşimler, ya sahillerde (tuz üreticileri ve balıkçı köyleri) veya doğal korunaklı zirvelerde bulunan birkaç ahşap köy evinden müteşekkildi. Her köyün halkı maden işleme, seramik yapımı, dokumacılık ve diğer zanaat türleriyle uğraşıyordu. Bu tür yerleşim büyük ihtimalle, en deneyimli erkeğe itaat eden bir büyük aileye aitti. Söz konusu dönemde toplumun esas çekirdeği, reisin liderlik ettiği ataeril sülaleler idi. Üretim ve idari merkezleri müstahkem şehirlerde bulunan kabile birlikleri ve küçük kabile ittifakları işte o zamanlarda oluşmuştur. Bu tür merkezlere örnek olarak, Piçori'deki Diha-Gudzba yerleşim birimi (bugünkü Gal şehri) gösterilmektedir. Bu yerleşim birimi, yüksekliği 4,5 metre ve çapı 60 metre kadar olan suni bir tepelik şeklindedir. Bu tepenin etrafında kadim su tahliye hendeği kazılmış olup, bu hendeğin arkasında, başka bir hendekle çevrili olarak on adet küçük suni yerleşim tepeliği bulunmaktadır. Yerleşim biriminin toplam alanı 5 hektar kadardır. Merkezi tepede, evlerin kütük duvarlarının kalıntısını ve M.Ö.2.binyılların ortaları ile M.S.4.yy'a ait çeşitli malzemeleri ihtiva eden dokuz inşaat katmanı tespit edilmiştir. Periferik yerleşimin kurulması, yukarıda sözü edilen ani nüfus artışına işaret etmek üzere antik öncesi döneme aittir.

Dış ilişkiler. M.Ö.8-7.yüzyıllar, Kolhida'nın komşu bölgelerle çok yönlü ilişkilerinin geliştiği dönemdir. Büyük Kafkas geçitleri, özellikle de Kluhor geçidi üzerinden sıradağın kuzey yamaçlarına ulaşılıyordu. Kille birlikte bronz kap kacaklarda, balta ve bilekliklerde Phrygia ile Kuzey Doğu Anadolu'nun komşu bölgelerinin etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Kılıç, tolga, levha ve kemerlerde Urartu, gerdanlıklarda Pers, tokalarda Küçük Asya üzerinden gelen Grek adalarının etkisi bariz şekilde görülmektedir. Kolhida bronz eşyalarının karakteristik belirtileri olan gravürlü süsleme,araştırmacılar tarafından Ön Asya sanatının bir dalı şeklinde değerlendirilmektedir. Bütün bunları sadece kavimler arası alışverişin bir sonucu olarak değil, aynı zamanda, daha önce oldukça seyrek nüfuslu olan Kolhida'ya güneyden gelen yeni nüfus yerleşiminin bir neticesi olarak değerlendirmek de mümkündür.

Kuzeydoğu Karadeniz sahil şeridinde ilk demir eşyaların ortaya çıkışı M.Ö.8.yy civarlarıdır, fakat bunların bronzdan mamül silah ve iş aletlerini piyasadan silmeleri ancak 7.yy sonları ile 6.yy başlarında mümkün olmuştur.

ABHAZYA TARİHİ

Kafkasya'da demirin yaygınlaşmasında başrol oynayan ülke, Abhazya'nın güneyinde bulunan, bölgedeki ilk "demir medeniyetli" ülke olan Urartu'dur. İskitlerin Kafkasya üzerinden yaptıkları seferler de çok önemlidir. İskit anıtları M.Ö.7. yy'dan itibaren Kolhida'da geniş çapta yayılmıştır. Bunun yanında bazı araştırmacıların düşündüğü gibi, M.Ö.8.yy sonları ile 7.yy başlarında kuzeyden Abhazya üzerinden geçen yarı mitolojik Kimmerlerin buralardaki mevcudiyeti ile ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bazı İskit eşyalarının ve yapılarının mevcudiyetinin, İskit seferlerinin kanıtı mı, yoksa sadece Kuzey Kafkasya nüfusuyla kavimler arası ilişkilerin bir neticesi mi olduğu sorusuna ise, şimdilik doyurucu bir yanıt verilememektedir.

Abhazya'da gelişmiş bir yerel demir kültürünün oluşumu, Abhazya kıyılarının Grekler tarafından kolonileştirilmesi dönemine denk gelmektedir. Bu gelişmenin ekonomik ve sosyal sonuçları, gözden kaçırılmayacak kadar ciddi olmuştur. Yeni iş aletleri ve sınırsız denebilecek hammadde stoğu, zanaatların uzmanlaşması, üretim güçlerinin seviyesinin yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Daha sonraki dönemlerde yiyecek stoğunun artması, üretim sürecinde yer almayan insanların hayatlarını sürdürmelerine olanak sağlamıştır. Kolektif mülkiyet prensiplerinin gözden düşmesinin ve yerli toplumun sınıflara ayrılmasının ön şartları işte bu şekilde olgunlaşmıştır.

§2. Argonotların torunları

Savaşçı Heniohlar. M.Ö.8-7.yy sonlarında Karadeniz sahillerinde antik Grek gemileri sıkça boy göstermeye başlamıştı. Bu durum, hem 6.yy'ın ilk yarısında Abhaz sahillerinde Helen (Grek) tipi kentlerden Dioskuria (günümüzün Sohum'u, Akua'sı) ve Gienos'un (günümüz Oçamçıra'sı) kurulmasına hem de bu toprakların, antik kültür dünyasının taşrada da olsa organik bir parçasına dönüşmesine neden olmuştur. M.Ö.6-1.yy'da Abhazya'da yaşayan ve o zamanlar Henioh ismiyle tanınan yerli halk hakkında ilk olarak bilgi verdiklerinden dolayı Yunan/Grek kaynaklarına minnettarız.

Henioh Yunanca bir kelime olup, anlamı "arabacı erkek ve arabacı kadındır". Her ne kadar halklara komşuları tarafından verilen adların o halkların öz adlarıyla alakası olmasa da, 'Henioh'adının, başka örneklerde olduğu gibi, yerel adı Yunanca anlamlandırılma sonucu verildiğini düşünebiliriz. Grek mitolojisinde Heniohlar, Dioskur'lar olarak adlandırılan Kastor ve Poluks adlı iki kardeş tanrı ile sıkı ilişki içinde idiler. Antik çağın en büyük coğrafyacısı Strabon şöyle yazar: "Heniohya'ya Dioskurların arabacısı olan Reka ve Amfistrat önderliğinde gelen Lakonların yerleştiği rivayet edilir. Muhtemeldir ki, Heniohlar adlarını buradan almıştır". Dioskurların da

ABHAZYA TARİHİ

aralarında bulunduğu Argonotlar hakkındaki mit, koloni sürecinin ideolojik temeli olarak, yeni gelenlerin yerlilere hızla uyum sağlamasında önemli bir rol oynamıştır. Onlar, kendilerini, buralara Argonotlarla birlikte gelen o eski Helenlerin torunları, Greklerin akrabaları olarak tanıtmışlardır.

Güya, M.Ö.6.yy'da Abhazya da dâhil olmak üzere, Kolhida kavimlerinin yüksek bir sosyo - ekonomik ve kültürel düzeye ulaştığı ve mahalli toplumun klan-kabile örgütlenmesinin burada bir sınıf toplumu ve "Kolhida Krallığı" denen bir devlet oluşumuna imkan verecek kadar geliştiğine dair görüşlere sıkça raslanmaktadır. Bu devlet, Kolhida sahillerinde tipik Grek şehirlerinin ortaya çıkmasına imkan vermemiştir. Fakat bu durumda, M.Ö.6.yy'da Kolhida halkının kendi devletinin mevcut olduğuna işaret eden bilgilere ne Herodot'ta, ne Ksenophon'da, ne Strabon'un kullandığı kaynaklarda ve ne de arkeolojik malzemelerde (maden ve seramik eşyanın modellenmesi, demir madenciliği, mülkiyette farklılaşma, gelişmiş tarım, zanaat ve ticaret, parasal ekonomi, kentleşme vb.) raslanır. Kolhida devleti hakkındaki önermeler son yüzyılın kimi tarihçilerince ortaya çıkmıştır. Öte yandan, "Tarihin babası" Herodot'un işaret ettiği üzere, M.Ö.6.yy' da Kafkas sıradağlarına ulaşan Perslerin politik etkisinin de Abhazya halkı için ciddi sonuçları olmamıştır.

Abhazya topraklarına kentli hayat tarzı ile ona bağlı devlet sistemini, çevredeki Henioh topluluklarını kısa süre içinde bir ortak ekonomik ilişki sistemine dahil eden Grekler getirmişlerdir. M.Ö.6.yüzyılda, üzerinden İonia ithal mallarının sevk edildiği geçit yollarındaki (Tsabal, Tkvarçeli) ticaretin denetimi de artık Greklerin eline geçmişti. M.Ö.6-5.yy'da bu yolların üzerinden Kuzey Kafkasya'ya bronz tolgalar ve diğer eşyalar girmeye başlamıştı. Aynı dönemde, sahildeki Grek kentlerinde basılan ilk gümüş para olan Kolhidkalar da yerli piyasaya nüfuz edecekti. Aynı tarihlerde Grek kentleri sınırları içerisinde ve dolaylarında Kuban boyu İskitlerinin kültürünü karakterize eden koşumlarıyla birlikte gömülü at mezarlarına sıkça raslanmaktadır: yerli aristokratlar genelde atları Kuzey Kafkasya'dan satın alıyorlardı; atlar oradan ya Helen gemileriyle veya bizzat Heniohlar tarafından geçitler üzerinden getiriliyordu. Oçamçıra ve Eşera'daki yerleşim birimleri üzerinde yapılan kazı çalışmaları, Greklerin buralarda ilk başlarda kütük evlerde yaşadıklarını, bunların şeklini de yerli halktan aldıklarını kanıtlamaktadır. Bunun dışında Grekler günlük hayatlarında ithal mallarla birlikte, yerlilerin yapıştırma veya çark yöntemiyle ürettikleri kap-kacağı da yaygın biçimde kullanmışlardır. Bunları, Greklerin evlerine, yerli etnik ortamdan büyük bir istekle aldıkları kadınlar getirmiştir.

ABHAZYA TARİHİ

Antik kaynaklar, Henioh kavimlerinin sayılarının çokluğunu defalarca vurgular. Örneğin, Plinius Secundus, “birçok isimle tefrik edilen Henioh kabilelerinden” bahseder. Strabon Heniohların dört kralından sözeder, yani o zamanlar, en az dört kabile birliği söz konusudur. Eski Yunan ve Roma kaynakları konusunda uzman Sovyet bilgini L.Yelnitsky, “Henioh isminin ortak bir isim olduğunu ve bu isim altında, Milat eşliğinde hızlı bir etnogenez ve teritoryal yayılma dönemi geçiren diğer kavimleri de barındırdığını haklı olarak belirtmiştir. Profesör G.Melikişvili de Milat başlarına denk gelen kaynaklarda sözü edilen Sanigler, Abasglar ve Apsillerin, “ şüphesiz önce-leri Cıkler, Aheyler, ve Heniohlar adı altında...Kuzey Kolhida’da ve komşu bölgelerde egemen olmuş olan o yapının içinde olduğunu” iddia eder. Antik kaynaklarda M.Ö.6-1.yüzyıllar arasında, günümüz Abhazya topraklarında yaşayan kabileler arasında, Dioskuria civarında yaşayan Korakslar ve Tindaridler, Pitsunda civarında yaşayan Ftirofaglar, Saltiyler ve Makropoganlar göze çarpar.

Yerli kavimlerin kültürü. M.Ö.6-4.yy’da Abhazların atalarının özgün maddi ve manevi kültürü, arkeologlar tarafından ortaya çıkarılan çok sayıdaki eşya sayesinde tanımlanabilir olmuştur. Yunan/Grek kentlerine komşu yerli halk bile gelenek, örf adetlerini ve eski dönemlere ait bronz sanayisinde uyguladıkları yöntem ve biçimleri (süs eşyaları, giyim aksesuarları, heykelcikler, seramikler) uzun süre muhafaza etmişti. Bambora’da çıkarılan, üzerinde “şarapçı” adı verilen boynuzlu erkek ve “Bambora Madonnası” adı verilen kucagında çocuk taşıyan kadın da dahil olmak üzere insan ve hayvan biçiminde çok sayıda yontu figürü aslı muhteşem kadın kemeri M.Ö.5.yy’a tarihlendirilmektedir. Bununla birlikte M.Ö.6.yy’da yerli aristokratların mezarlarında artık Yunan/Grek eşyaları, siyah figürlü amforalar (Eşera), Doğu Yunan kartalı biçimli bronz kaplamalı kalkan (Krasny Mayak) vb. ortaya çıkmaya başlamıştır. M.Ö.6-5.yy’da yerli halkın hayatında ithal siyah cilalı kil kaplar, bronz tolğalar, kalkanlar, süzgeçler, erkek yüzükleri ve başka eşyalar popüler olmaya başlamıştı. Savaş baltaları, kılıçlar, hançerler, mızrak uçları vb. erkek mezarlarının vazgeçilmez atribüleridir. Eşkenar dörtgen ve yay rozeti şeklindeki fibula tokaları, ucu eşkenar dörtgen biçimli gerdanlıklar, “kartal-güneş” şekilli levhalar vb. özellikle kayda değer güzelliğindedir. 4.yy sonlarına kadar özgün atlı insan ve hayvan figürleriyle süslü bronzdan mamul kült kemer tokaları modada kalmaya devam etmiştir.

Dioskuria ile Tsabal vadisini bağlayan eski yol üzerinde bulunan Ah-vla-abaa (Ahul-abaa) yerleşim biriminde ilginç gözlemler yapılmıştır. Merkezi tepede, M.Ö.8-7.yy’da birkaç antik konut inşa eden insanlar yaşamıştır. Cidarları kumaş damgalı olanlar da dahil olmak üzere çeşitli kap kakak

ABHAZYA TARİHİ

kullanmışlardır. M.Ö.4.yy 'da bu tepenin yamaçlarında çatıları ithal Sinop kiremitiyle kaplı çiftlikler şeklinde ilk yerleşim bölgeleri ortaya çıkmaktadır. Yerleşim birimi bu dönemde açıkça askeri bir nitelik kazanır. Bu yerleşimin asıl görevi, zengin şehir pazarlarını yağmalamaya hazır dağlıların Dioskuria'ya yaklaşabileceği yolların güvenliğidir.

Yerleşim biriminde zengin envanterden (altın gerdanlık, gümüş ve bakır kaplar, çeşitli savaş aletleri, özellikle Attik bronz tolga, kın, kalkan gibi) oluşan onlarca mezar açılmıştır. Hemen her mezarda at gömülüdür. En iyi Yunan/Grek usulüne göre teçhiz edilmiş bu eski Abhaz asker-çiftçi sınıfı eşrafının temsilcileri, kent çevresi hiyerarşisindeki önemli rollerini gayet bariz bir şekilde sergilemektedirler. Kentlerin etkisiyle, bunların kültür ve ekonomisi, askerlik ve tarımda uzmanlık ve kendi zanaatçılık birikimlerini terk etmeleri yönünde önemli değişiklikler geçirmiştir. Burada ve komşu yerleşim birimlerinde Dioskuria'da şehir atölyelerinde yapılmış çok sayıda eşya (silah, seramik, üzüm bıçakları vb) bulunmuştur. Bu yerleşim birimi M.Ö.2-1.yy'da sakinleri tarafından terk edilmiştir. Ancak Geç Ortaçağ döneminde buraya geri dönülmüştür.

Korsan Heniohlar. Heniohların tarihinin ilginç yönlerinden biri de, onların kuzeybatı gruplarının Karadeniz korsanlığına katılmalarıdır. Korsan Heniohların belirgin özellikliklerini Strabon şöyle yazmıştı; "...Aheylerin, Ziglerin ve Heniohların kıyıları/sakinleri deniz korsanlığıyla geçinirler, bu iş için 25 kişilik ve nadiren 30 kişi alabilen küçük, dar ve hafif kayıklar kullanırlar; Helenler (Grek/Yunan), onlara kamara derler. Kendi kamaralarıyla denize açılır ve bazen yük gemilerine, bazen de herhangi bir yere, hatta kentlere bile saldırırlar, denizlere hakimdirler... Ülkelerine geri dönerken, barınak yeri olmadığından kamaralarını omuzlarında taşıyarak, verimsiz topraklarını işledikleri ve yaşadıkları ormanlara geri götürürler; denize açılma zamanı geldiğinde ise kamaralarını tekrar kıyıya getirirler. Onlar, alışıktı oldukları ormanlık alanlara sahip yabancı ülkelerde de aynı şeyi yaparlar. Kamaralarını ormanda saklayarak, gece gündüz köle yapmak üzere insan avına çıkarlar, yakalayabildiklerini, mağdurun yakınlarını sonradan haberdar ederek, fidye karşılığında iade ederler..."

Henioh kavimlerinin kuzeybatı grupları antik dünyada daha ziyade korsanlıklarıyla tanınmışlardır. Onlar deniz korsanlığını başlangıçta köle ticaretinden ziyade, yağma yoluyla kendi geçim ihtiyaçlarını karşılamak için yapıyorlardı. Fakat korsanlığın zamanla Akdeniz'in köle sahibi olma talebine ayak uydurması, M.Ö.3.yüzyılın ortalarında Henioh korsanlarının birer köle tüccarına dönüşmesine neden olmuştur. Böylece, kendilerini

ABHAZYA TARİHİ

ganimet pazarı ve gemi limanlarının mevcut olduğu Bosfor'la (Marmara, Ege ve Akdeniz bölgesiyle) yakın bir ekonomik ilişki içerisinde bulmuşlardır. "Pontus'tan, -diye yazar Polybios,- bize hayvan ve tabii ki köle olarak çok sayıda yararlı insan getiriliyor".

Bu şekilde, Akdeniz havzasındaki ihtiyacın doğurduğu köle ihracatı, eski korsanlık mesleğinin, kazançlı bir uğraş türüne, bir insan avına ve köle tüccarlığına dönüşmesine temel hazırlamıştır. Korsanlar silah, kap kakak gibi çeşitli Yunan/Grek üretimi eşyaları ve genel olarak yerli kavimlerin üst düzey yöneticilerinin ihtiyaçlarını karşılayan diğer malları kölelerle takas ediyorlardı. M.Ö.1.yy'da, köle ticaretinin Karadeniz sahil şeridinde tıkr tıkr işleyen kanalları tıkanmış, bu önemli gelir kaynağından mahrum kalan Heniohlar, Grek kentlerine saldırmaya başlamışlar ve Velikiy Pitiunt'u (Büyük Pitiunt; bugünkü Pitsunda) yağmalamışlardır. Korsanlık, artan Roma yayılmacılığı ortamında eski kazancı sağlayamadığından dolayı, yavaş yavaş yerel hayatın tayin edici bir unsuru olma niteliğini kaybetmeye başlamıştır.

§3. Dioskurların kenti

Dioskuria (ya da Dioscurias). Grekler, İspanya'dan Abhazya'ya kadar tüm Akdeniz-Karadeniz havzasına kendi arzularıyla dağılmamışlardır. Grek kolonizasyonu, antik Grek toplumunun iç gelişiminin kaçınılmaz sonuçlarından kaynaklanan zorunlu bir kolonizasyon olma özelliği taşıyordu. Bununla birlikte koloni oluşturacak yer seçimi tesadüfi olmuyordu. Seçilen noktanın coğrafi ve siyasi durumu hakkındaki bilgiler ilgili şahıslar tarafından önceden toplanıyordu. Tanınmış Roma'lı hatip Cicero'nun veciz ifadesiyle, antik dünyanın periferindeki (çevresindeki) Grek kentleri barbar topraklarının "geniş kumaşının" kenarına dikilen bir saçak idiler.

Dioskuria'nın temeli, bir Küçük Asya kenti olan Miletos (Milet, Aydın) sakinleri tarafından M.Ö.6.yy.'ın ilk yarısında günümüzdeki Sohum koyu kıyılarında atılmıştır. Kente, yolcu ve denizcilerin Tanrıları olan ikiz kardeşlerin şerefine Dioskuria (Yunanca; Dioscurias) ismi verilmiştir.

Strabon'un ifadesiyle, Karadeniz'in en "doğu noktası" ve son "köşesi", "yüzmenin sınırı" olan bu kente giden eski gemilerin güzergâhı zor bir güzergahtı. Dioskuria kıyılarına ulaşan herkes, mutlu sonla tamamlanan gemi yolculuğunun ardından minnettarlığını ilan etmek ve kurban kesmek üzere kent Tanrıları sayılan Dioskurların tapınağına koşardı.

2500 yıl boyunca kıyıyı döven dalgalar, kentin eski katmanlarını yok ederek, koyun kıyısında yaklaşık 100-500 metre genişliğinde bir tahribat meydana

ABHAZYA TARİHİ

getirmiştir. Sohum kalesi bölgesinden M.Ö.6.yy'a ait sadece birkaç antik seramik parça ortaya çıkartılabilmektedir. Miletosluların yerleşim birimlerinin kuzey sınırı söz konusu bölgeye denk düşüyordu. M.Ö.5-4.yy'da kentin sınırları kıyıya ve karaya doğru derinleşerek yavaş yavaş büyümüştür. M.Ö.4-1.yy'a ait materyaller, yaklaşık 8 hektarlık alanda yayılmış olarak 0,6-0,7 metrelik yığınlar halinde günümüz Sohum kenti sahilinin birçok noktasında ortaya çıkartılmıştır. Buralarda oyma kornişlerle süslü, ithal mobilyayla ve günlük kullanım eşyalarıyla donatılmış kagir tapınaklar yükseliyordu. Binalardan birini tahtta oturan Bereket Tanrıçası Demeter'in pişmiş kilden heykelciği süslüyordu.

Ne yazık ki henüz kent sınırlarında sistematik bir araştırma yapılmamıştır. 19.yy'da ortaya atılan Karadeniz Atlantis'i, batık Dioskuria hakkındaki iddialar uzun süre insanların aklını karıştırmıştır. Nihayet yakın zamanda kalabalık bir arkeolog-jeolog grubunun yaptığı araştırmalar koy dibinde hiç batık kent kalıntısı olmadığını kesin olarak kanıtlamıştır. Bununla birlikte yerli halkın yaşadığı civardaki yerleşim birimlerinde (Krasny Mayak, Sohum dağı, Ahwila-abaa, Guad -yiuhu vb.) yapılan tetkikler, şehir tarihi hakkında pek çok önemli ipucu vermektedir. M.Ö.7. ve 6.yy'ın ilk yarısında bu topraklarda köy tipi beş yerleşim birimi mevcuttu. Sonraki bir buçuk asır içinde bunların sayısı, kentlerin oluşumuyla ilgili olarak meydana gelen ani bir demografik gelişmeye işaret ederek ikiye katlanmıştır.

Eski Abhaz aristokratlarının mezarlarında bulunan ithal mallar, kentte yaşanan aktif ticari faaliyetleri ve söz konusu dönemde yerli halkın da bu ticarete iştirak ettiğini kanıtlamaktadır. Daha sonra yapılan araştırmalarla M.Ö.4-3.yy'da kent çevresindeki yerleşim birimlerinin sayısı 20-25'e kadar çıkmıştır. Esas köyün nüfusunun bir kısmının 100-500 metre mesafedeki tepelere veya boş alanlara genişlemesi sayesinde yeni yerleşimler oluşmuştur. Yeni köy hemen kendi bahçe mezarlığını kuruyordu. Tipolojik olarak farklı yerleşimler (kentli, çiftlik, mezra tarzları), Dioskuria'nın tarım sahasının karmaşık yapısını ve birçok erken dönem Helenistik devlette raslandığı gibi, halkının karmaşık etnik ve sosyal yapısını yansıtmaktadır.

Kil ocakları yakınlarındaki geniş topraklarda birçok seramik üretim merkezi (Gvandra, Eşera, Krasny Mayak, Gulripş vb) bulunuyordu.

Abhazskaya Atara'nın kil yatakları aynı tarihlerde kullanılmaya başlamıştı. Deniz kıyısındaki Gvandra köyünde (Novy Afon'un doğusunda) M.Ö.4-3. yy başlarında, kulplarında Dioskuria yazılı etiketler bulunan amfora imal atölyeleri mevcuttu. Söz konusu durum, Erken Helenistik dönemde,

ABHAZYA TARİHİ

kentteki zanaatçılığın devlet (kent) tarafından yönetildiğini gösterir. Bu tür amforaların içindeki şarap, sadece Dioskuria yakınlarındaki köylere satılmakla kalmayıp aynı zamanda Kırım'a ve Karadeniz sahil şeridinin diğer noktalarına da ihraç ediliyordu.

Helenistik dönemde Dioskuria çok önemli bir ticaret merkezi haline geliyor. M.Ö.3.yy'da yaşayan Rodos'lu Timosphenos'un verdiği bilgiye göre, ticaret yapmak üzere 300 kadar kavim temsilcisi burada bir araya geliyordu. Strabon, M.Ö.3. ve 1.yy kaynaklarına dayanarak, şunları yazmıştır: "Bu Dioskuria, yukarılarda yaşayanların ve komşu halkların ortak ticaret merkezidir... bu kentte, 70 ulus (temsilcileri) esas olarak tuz satın almak için toplanır".

Yerli ortamda para ilişkileri zaman geçtikçe önem kazanıyordu. Yerli pazarlarda Büyük İskender'in ve akrabalarının altın paraları, Kuzey Karadeniz sahil şeridinin (Olbia, Pantikapaion), Küçük Asya'nın (Sinop, Amasya), Atina'nın gümüşü dolaşımına giriyordu.

M.Ö.2.yy sonu ile 1.yy'ın ilk yarısında Pontus kralı Mithridates 4. Eupator'un müstahkem mevkinin buraya yerleşmesiyle kentte büyük gelişmeler oldu. Dioskuria'daki tersane faaliyeti gelişiyor ve şehrin adıyla sikke basımı başlıyordu. Bu sikkeler Kuzey ve Güney Karadeniz sahil şeridi kentlerinde yaygınlaşıyor ve Dioskuria'nın önemli devlet fonksiyonunun yeniden doğduğunu kanıtlıyordu. Mithridates'in madeni paraları dağlı halkın hayatına da giriyordu. Bu kralın Roma ile savaşlarda aldığı yenilgiler ve onun Akdeniz'le ilişkilerinin zaman zaman kesilmesi, kent hayatının gerilemesine neden olmuş ve o zamana kadar yerli halk tarafından iskân edilen toprakların boşalmasıyla sonuçlanmıştır.

Eşera antik kenti. Eşera anrik kenti, Dioskuria'nın tarihi ile sıkı sıkıya ilişkili idi. Burada yapılan yirmi yıllık araştırmalar, antik kentin tarihi ile ilgili önemli ayrıntılar ortaya çıkarmıştır. Greklerin aktif katılımıyla bir tarım yerleşimi olarak kurulan Eşera'nın topoğrafisi ve erken tarihi, onu, bu bölgede antik dünyaya özgü "polis-hora" (kent-köy) sisteminin teşekkülüyle ilişkilendirmeye izin verir. Bu sistem M.Ö.6.yy'ın ikinci yarısında, büyüklük bakımından Kuzey Karadeniz sahil şeridindeki şehirlerden farksızdı. Bu durum, söz konusu dönemde Karadeniz'in doğu sahilleri boyunca Akdeniz havzası ve güney Karadeniz sahil şeridinin Grek merkezlerini kuzey Karadeniz sahil şeridine bağlayan iyi örgütlenmiş bir deniz transit yolunun mevcudiyetiyle açıklanır.

M.Ö.4.yy'ın ikinci yarısı ile M.Ö.3.yy başlarında Eşera büyük bir gelişme kaydediyor, sınırları 3 hektardan fazla bir alana yayılıyordu. Kentin bul-

ABHAZYA TARİHİ

guları (bahçesiz, sık aralıklı taş konutlar ve ibadethaneler, ithal veya ithal eşya örneklerine göre yerli atölyelerde imal edilen pişmiş topraktan inşaat malzemeleri, amforalar, yemek pişirme ve yiyecek kapları, üzerleri yazılı bronz levha vb.) bu yerleşimi bir horion, yani Dioskuria'nın kentleşmiş bir zirai uydukenti olarak değerlendirmemize imkan verir. Bahsi geçen bronz levha üzerindeki yazılar temiz bir Yunanca ile yazılmıştır. Yazıtta, Karadeniz sahil şeridinin pek çok diğer bölgesi gibi, Dioskuria bölgesinde de üst düzey asker-çiftçiler ile kentin tüccar-zanaatçılardan oluşan “yeni aristokrasisi” arasındaki çelişkilerin tırmandığını kanıtlayan bazı kelimeler (“krallık”, “askeri güç”, “ordu”, “istila ederek” vb) okunabilmektedir. Söz konusu sürtüşmeler neticesinde muhtemelen burada kısa süreliğine ayrı bir devlet (“krallık”) kurulmuştu.

Bu tür bir levhanın Eşera'da ortaya çıkması, emekçi ve orta tabaka kent nüfusunun öneminin artmasından ve o dönemin Dioskuria'sında sınıf mücadelesinin tırmanmasından kaynaklanan bağımsızlık hareketlerine işaret eder.

M.Ö.3.yy'ın ilk yarısında ve ortasında kent boşalmış, evler yakılıp yıkılmıştır. Yazılı levhalar kırılmış ve kısmen erimiştir. Yerleşim biriminin yukarı kısmı yerli kavim mensuplarının mezarlığına dönüşür. M.Ö.2.yy sonları ile 1.yy başlarında kent sahası Mithridates 4.Eupator'un askerleri tarafından işgal edilmiş, kentin etrafına güçlü bir tahkimat zinciri inşa edilmiştir. Kent surları ile kuleleri, geç Helenistik dönem askeri-mühendislik sanatının bariz örneklerindendir, maddi kültürü ise Mithridates garnizonunun tipik özelliklerini yansıtır.

Gienos (Guyenos). Abhazya kıyılarındaki Yunan yerleşim birimlerinin evrimine benzer bir manzaraya, kalıntıları bugünkü Oçamçıra'nın batı ucunda bulunan Gienos (ya da Guyenos) kentinde de rastlanmıştır. Bu kentin isminde bazıları Henioh isminin yankısını bulur. İlk Yunan yerleşimciler, ormanlarla ve çalılıklarla kaplı kıyıya yerleşmişlerdi. Bir alanı yakmak suretiyle temizleyerek orada birkaç tomruk ev ve avluları örgü çitlerle çevrili müstemilatlar yaptılar. Kolonistler, ilk günden itibaren günlük yaşamlarında yanlarında getirdikleri çok sayıdaki kap kazağın yanında, evlendikleri yerli eşlerinin getirdiği veya yerli halktan temin edilen kapları da yaygın bir şekilde kullanmışlardı. Çünkü bütün kap kazağı uzak diyarlardaki Milet'ten yanlarında getirmek pek mümkün olmazdı, üstelik yerli ustalar son derece sağlam, kaliteli ve estetik değeri yüksek çok çeşitli kaplar imal ediyorlardı. M.Ö.6.yy'da artık Yunan ithal malları Gienos üzerinden civardaki dağ geçitlerine kadar ulaşırdı. Helenler tarafından getirilen daha ucuz tuzu kul-

ABHAZYA TARİHİ

lanmaya başlayan kıyıdaki yerli halka ait tuz üretim atölyelerinin fonksiyonu da işte o tarihlerde son bulur. Gienos'un hayatında ıssızlaşma dönemleri de gözlemlenmiştir, fakat kent her defasında aynı yerde tekrar yeniden canlanır. M.Ö.4.yy sonları ile 3.yy'da Gienos tekrar büyük bir gelişim yaşar. Antik örneklerle göre yerli kilden yapılan amforalar ve diğer eşyalar bu döneme aittir. Milat arefesinde Roma'nın nüfusu bir milyona yaklaştığı sırada, Gienos'un üzerinde tekrar orman yeşermiştir.

Günümüzdeki Pitsunda bölgesinde bulunan ve henüz arkeologlar tarafından ortaya çıkarılamayan Velikiy Pitiunt (Büyük Pitiunt) kenti de aynı tarihlerde terk edilmişti. Kısaca, Milat eşiğinde, Abhazya'daki kentlerin hemen hepsi terk edilmiştir, sadece dağların derinliklerindeki Tsabal istisna kalmıştır.

Bir zamanlar refah içindeki bu kentlerin ve etraflarındaki mahalli yerleşim birimlerinin halkı nereye dağılmıştı? Bir kısmı basitçe açlıktan ve kaderin cilvelerine daha alışık dağlıların kılıçlarıyla ölmüş, bir kısmı esir düşmüş, diğer bir kısmı da kendiliğinden yakınlardaki dağ boğazlarına kaçmış, kimileri ise deniz yoluyla halen kentlerin öneminin devam ettiği Küçük Asya'ya gitmişlerdi.

En az 500 yıl süren yan yana yaşama ve daimi karşılıklı ilişkiler neticesinde, Greklerle Abhazların ataları, hem kan bağı açısından, hem de kültürel anlamda akraba olmuşlardı. Ve bir zamanlar Dioskuria'nın, Gienos'un, Pitiunt'ın temelini atan ve onları imar edenlerin bir kısmı, çoktan hem kültürünü, hem dilini, hem de özbenliğini değiştirmiş ve bu antik kültürün direkt mirasçısı olduğunu da unutmuş halde, kendilerini Abhaz olarak adlandıran ahfadının şahsında yaşamaya devam etmektedirler. Buna mukabil, kaçırılıp köle olarak antik pazarlarda satılan binlerce yerli ise, vatanlarıyla bağlarını yitirmiş olup, Kafkasya kökenli olduklarını akıllarına dahi getirmeden, halen Akdeniz'in çeşitli köşelerinde yaşam süren ahfadının şahsında yaşamaya devam etmektedirler. İnsan hayatının, hepimizin idrak etmeye çok ihtiyaç duyduğumuz sırlarından birisi de işte budur!

4. BÖLÜM

ROMA-BİZANS DÖNEMİNDEKİ ESKİ ABHAZ KAVİMLERİ

§1. Julianus, Resmag ve Spadag'ın hükümdarlıkları

Apsiller. Apsillere ilk atıf, M.S.1.yy'da yaşayan Romalı bilim adamı Plinius Secundus'un eserlerinde yapılmıştır. Burada Apsiller Dioskuria (sonraki adı Sebastopolis olan günümüz Sohum'u) yanında, Sanig kavminin yakınında gösterilmektedir. Onlarla ilgili daha da ayrıntılı bilgi, Dioskuria-Sebastopolis'i M.S.137 yılında bizzat ziyaret eden Romalı komutan Flavius

ABHAZYA TARİHİ

Arrianus tarafından kaydedilmiştir. Arrianus, Apsillerin güney-doğusuna Lazları, kuzey-batısına ise Abasgları yerleştirmiştir. Söz konusu dönemde Apsillerin başında, kendisine Roma İmparatoru Trayanus tarafından (M.S. 98-117) Apsilya'da hükümdarlık etme yetkisi verildiğini kanıtlayan berat-lara sahip olan Julian adlı 'kral' bulunuyordu. Daha sonraki dönemlerde Apsillerin ismi, M.S.2.yy'ın ikinci yarısında yaşayan Romalı gramerci Hev-lius Gerodian, ve onları "Lazlarla komşu İskit kavimleri" olarak nitelen-diren 5.yy müelliflerinden Stefan Bizantius ve Flavius Arrianus'un bilgilerini tekrarlayan Pseudo Arrian tarafından da anılmıştır.

Araştırmacılar kaynaklardaki bilgilere dayanarak Apsillerin M.S.1-2.yy'da Kuzeybatı Kolhida'nın, Sebastopolis ile kuzeyden Fasis'e dayanan (günümüzdeki Çorotsku ve diğerleri) bölge arasındaki önemli bir kısmında yerleşik olduklarını varsayıyorlar. Bu meseleye dair M.S.6.yy'a ait en sarıh bilgi, Caesarealı Prokopius tarafından kaydedilmiştir. Prokopius Apsilleri Karadeniz'in batıya doğru (bugünkü Oçamçıra'nın güneydoğusu) ani bir dönüş yaptığı yerdeki kıyılardan başlayıp Abasgların kalesi Traheya'ya (Novy Afon'daki Anakopia kalesi) kadar uzanan bölgeye yerleştirir, dağlardaki sınırları ise Alan hududuna, yani, Büyük Kafkas sıradağ kütlesi geçitlerine kadar uzandır.

Apsiller siyasi ve kültürel olarak oldukça erken tarihlerde Roma'ya yönel-mişler ve bu ilişkiler öncelikle deniz kıyısındaki Sebastopolis üzerinden gerçekleşmiştir. Apsilya'nın önde gelen merkezlerinin, kıyıya çıktıkları an-dan itibaren Romalıların ilgisini çeken Kluhor geçidine giden yol üzerinde bulunan Tsabal vadisinde yoğunlaşmış oluşu bir tesadüf değildir. Geçit, bir yandan ticari olanaklar sağlarken, diğer yandan da büyük bir tehlike teşkil ediyordu. Çünkü, bu geçidin ardından savaşçı Alanlar ve diğer Kuzey Kaf-kas kavimleri, Romalılar için hayati önem arzeden Kolhida merkezlerine saldırılar düzenliyorlardı. Apsiller ile komşularının o dönemdeki tarihi nere-deyse anonimdir: Julian dışında bir isim yoktur. Dolayısıyla yerli tarihle ilgili başvurabileceğimiz yegane kaynak, üzerinde Apsillere ait sosyal ve ekono-mik ilişkiler, kültürel, dini inanç ve ticari temasları vb. hakkında bilgiler yansıtan eşyalardır.

M.S.1-3.yy'da Apsilya'da, Roma ile Apsilya ilişkilerinin arttığını sergileyen Roma madeni paraları ve fibula tipi çengelli iğneler, kolye olarak kullanılan Akdeniz deniz kabukları ve diğer materyaller yaygınlaşıyor. 4.yy'da, İmparatorluğun başkentinin uzaklardaki İtalya'dan Konstantinopolis'e (bu-günkü İstanbul) taşınmasıyla, Apsilya ile Konstantinopolis arasında sadece bir su engeli kaldığı görülünce Kafkas dağlarını aşan yolların güvenliği Roma için özel bir önem kazanmış ve bu keyfiyet Abhazya'daki Roma garnizonun en önemli fonksiyonlarından biri haline gelmiştir. 4.yy'ın ortalarından iti-

ABHAZYA TARİHİ

baren Tsabal civarında ithal amforalar, kırmızı cilalı tabaklar, cam kaplar, fibulalar, küpeler, yüzükler, Roma kalkanları ve kemerli-kınlı geniş kılıçlar, gladiuslar kullanılmaktadır.

M.S.5.yy'da Apsil çömlekçileri deniz yolculuğu şartlarında taşıma kabı olarak eşsiz bir eşya olan amfora üretimini öğreniyorlar. Apsiller dağ hayatı şartlarına kolay uyum sağlamış, biçimi şartlara göre değiştirip amforaları hayvan sırtında nakliye adapte etmişlerdir. Bu durum, Karadeniz sahil şeridi için türünün tek örneğidir. Maddi kültürde, çapa, silah, süs eşyası vb. Karadeniz sahil şeridi için ortak örnekler çoğunluktadır. Alanlarla ilişkiyi yansıtan malzemeler de bulunmuştur. Apsillerin mezarlarında Alanlara ait cilalı kupalara rastlanmaya başlar, Kuzey Kafkasya'da ise (Teberda, Nalçık) yerli malzemelerin yanında M.S.4-5.yy'a ait Apsil çömlekleri de bulunmuştur.

Her kabın bireysel üretim şartlarında biraz sanat eseri sayıldığı Apsil seramikleri de olağanüstü orijinal ve ilgi çekicidir. M.S.4-5.yy'da, Apsillerin ekonomide ve düşüncede ulaştıkları seviyeyi yansıtan zengin bir bezeme stili eşliğinde yerli kavimlerin seramik üretiminde bir "biçim arayışı patlaması" gözlemlenir. Bu durum Apsillerin Yakınoğlu tipi medeniyet öncesi erken kent oluşumu fazına girdiklerine işaret eder.

Apsilya'nın sosyo-ekonomik yapısı, arkeolojik bakımdan oldukça ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Burada, kalabalık nüfuslu (Tsabal) gelişmiş merkezi bir bölge ile periferide (çevrede), sahil boyunda günümüzdeki Novy Afon ve Oçamçıra arasında ve bu sonuncu ile ana Kafkas sıradağ hattı arasında, Çalta ırmağının menbâ ile İngur ırmağının menbâna kadar uzanan bölgede, çok daha seyrek nüfuslu topraklar göze çarpar. Apsilya'nın esas nüfusu, geniş mezarlıkların yer aldığı (Şapka kalesindeki mezarlığın alanının uzunluğu 2,5 km, eni de 1,5 km'yi bulur) 20 yerleşim biriminde yoğunlaşmıştı. Bu yerleşim birimlerinin her biri, 5-10, kimi zaman onlarca büyük aileyi bir araya getiren klan köyleri şeklinde idi.

Bu ailelerden her biri küçük ailelere ayrılmıştı. Apsilya mezarlıklarında ta 6-7 yy'lara kadar farklı aileler arasında önemli bir zenginlik farkı tespit edilememiştir. Bu durum klan örgütlenmesine has hukuki düzenlemelerle açıklanır. Aynı zamanda Apsilya topraklarında kabile çerçevesi içerisinde bazı klanların belli bir sosyo-ekonomik uzmanlaşma olgusu da tespit edilmiştir; yerleşim birimlerindeki halkın büyük çoğunluğu tarım, hayvancılık ve çeşitli zanaatlarla (çömlekçilik, demir işleme vb) ile uğraşırken, lider durumundaki sülale bu görevlerden muaf tutuluyordu. Bununla birlikte son nokta halkı (Şapka), cam, kırmızı cilalı kap kacak vb. gibi çok sayıdaki eşyanın en büyük tüketicisi olmuştur.

ABHAZYA TARİHİ

Kadim Apsilya halkının birinci sınıf silahlarla (SSCB'ndeki kaynaklara göre, Şam çeliğinden yapılan en eski kılıçlar vb.) donanmış tüm erkek nüfusunun, savaşçı görünümü de dikkat çekicidir. Burada, "savaşabilecek her erkek, askerdir" prensibi bariz bir şekilde gözlemlenir. Putperest Apsil erkeği "öbür dünyaya" tam teşekküllü savaş kıyafetiyle, bazen de atıyla birlikte giderdi. Silah dışında, savaşçı mezarlarında M.S.4-5.yy'a kadar raslanan tarım aletleri (çapalar, saldalar), demirci ve dülger aletleri, bu dönemde "ikinci büyük sınıf ayrışmasının" dağlık Apsillere henüz pek fazla dokunmadığına işaret eder. 5-6. yy'a kadar aynı klanın farklı ailelere mensup erkekleri, hemen hemen aynı teçhizata sahipti. Bu dönemde Apsilya'da merkezi bir yönetim de tespit edilememiştir. Bütün bunlar, Eski Apsillerin sosyo-politik yapısını "askeri - demokrasi" olarak değerlendirmeye izin verir. Bu tür yapıyı karakterize ederken F.Engels şöyle diyordu: "Kumandan, konsey, halk meclisleri askeri demokrasi yönünde gelişen klan toplumunun organlarını teşkil eder. Askeri dememizin sebebi: savaş ve savaş için kurulan teşkilatlar şimdi artık halk hayatının düzenli bir fonksiyonu haline geliyor (Karl Marks ve Friedrich Engels eserleri, 21.cilt, 165.s)". Bununla birlikte Roma ve Bizans kültür dünyasının etkisi altında, Apsillerin yaşam tarzı, sürekli olarak kültürlerine parlak bir özgünlük kazandıran çeşitli değişimlere maruz kalmıştır.

Abasglar. Abasg kavmi tarih sahnesine ilk defa M.S.2.yy' da (M.S.137) Flavianus Arrianus onlara atıfta bulunduğu zaman çıkmıştır. Arrianus'un verdiği bilgiye göre, Abasgların başında İmparator Hadrianus'dan yönetme onayı alan kral Resmag vardı. Abasglar, Doğuda Apsillerle, Batıda ise Saniglerle komşu idiler. Flavius Arrianus, Saniglerin topraklarında Pitiunt ve Nitiki'nin batısında (tahminen günümüzdeki Gagra bölgesi) günümüzdeki Haşupse veya Psou olduğu düşünülen Abasg nehrinden bahsediyordu. Daha geç tarihlerde Abasglardan, onları İskitya halkları arasına yerleştiren Helius Herodianus (M.S.2.yy ikinci yarısı), "Kolh, Henioh ve Abasgların şanlı kavimlerini" tanıyan Pseudo Orpheus (M.S.4.yy), Teodorit, Roma'ya bağlı olan diğer birçok halk gibi, Abasglerin de sözleşmelerini Roma kanunlarına göre yapmadığını iddia eden piskopos Kirskey (M.S.390-457 yıllar) söz etmişlerdir. Abasglar, 4.yy'da yazılan "Aziz Orentus'un şehadetinde" de boy gösterirler. Bu kaynakta, Abasg hükümranı (haki-mi, egemeni) Rigvadina'ya, Pitiunt'a yollanan Hristiyanlara daha sert davranması talimatını veren İmparator Diokletianus'dan söz ediliyor. 4-5. yy arasında Mısır'da, "Birinci Abasg kohortu" ismini taşıyan bir Roma askeri birliği (tabur büyüklüğünde bir birlik) bulunuyordu. Araştırmacılar, bu kohortun ya Abasglardan teşkil edildiğini, ya da bunun oluşumunun Abasg topraklarında cereyan eden herhangi bir olayla ilgili olduğunu tahmin etmektedirler. Abasgların yaşamış olduğu topraklar, 6.yy müelliflerinden (yazar) Caesarea'lı Prokopius tarafından daha da net bir şekilde tanımlanmıştır.

ABHAZYA TARİHİ

Doğuda Traheya kalesinde (günümüz Novy Afon'daki Anakopia kalesi), Apsillerle, Batıda Pitiunt'un ötesinde yaşayan Zehlerle (Zihlerle) sınırdaş idiler. Abasgların kuzeyinde Bzıp ve Mzımta boğazlarındaki vadilerde yerleşik Bruhlar yaşıyordu.

Abasgların maddi kültür eserleri hemen hiç araştırılmamıştır. 2.yy'dan itibaren Abasglar Pitiunt (günümüz Pitsunda) üzerinden işleyen Roma'nın siyasi çıkar alanına dahil edilmişlerdi. Apsilya'da olduğu gibi, burada da Roma ve Bizans madeni paraları, modada ise Karadeniz'e has ortak nitelik taşıyan muhtelif süs eşyası yaygınlaşmıştı. Askerler, Şam çeliğinden Roma kılıcı, Franciska metal teberleri da dahil olmak üzere çeşitli silahlar kullanıyorlardı. Abasgların çoğunluğu, 6.yy'ın 30-40'lı yıllarına kadar putperest idi. Yerli kültürler arasında ağaçlara tapma hali yabancıların dikkatini çekmişti.

Sanigler. Bu kabilenin ismi, genelde "Henioh" isminin bir varyantı olarak değerlendirilir. Kuzey Batı Kolhida nüfusunun, Strabon'un kaleme aldığı dönemde de aynı isimle anıldığını tezini desteklemek için, Memnon'un (M.S.1.yy) hatıralarına atıfta bulunmak mümkündür. Bu hatıralarda Mithridates 4.Eupator'un hasmı Kleohar'ın M.Ö.1.yy'ın 70'li yıllarında Sinop'tan "Saneglara" kaçtığından bahsedilir. Strabon'dan yarım asır sonra eserini yazan Plinius, "Sanigleri" Sebastopolis yakınlarına, Apsiller ile Heniohlar arasına yerleştirir. Flavius Arrianus M.S.137 yılında "Abasgların komşusu olarak, topraklarında Sebastopol'ün bulunduğu Saniglerin yaşadığını" belirtmiştir. Söz konusu dönemde Saniglerin başında Hadrianus tarafından atanan kral Spadag bulunuyordu. Bu dönemde Saniglere ait topraklar, Kuzey-Batı'da, ötesinde Zilhilerin (Zihler) yaşadığı Aheunt nehrine (günümüzdeki Aşe) kadar uzanıyordu.

Daha geç tarihlerde Saniglerden, "Saniglerin Abasglarla komşu bir İskit kabilesi" olduğunu söyleyen Stefan Vizantiysky ve Pseudo Arrian söz ederler. 6.yy Bizans tarihçisi Caesarea'lı Prokopius gibi iyi bilgi sahibi bir yazara göre, 'Saginiler' (Sanigiler) Zihlerin ötesinde, yani günümüzdeki Soçi'nin batısında yaşıyorlardı. Ayrıca, M.S.6.yy'da da Saniglerin daha geniş bir coğrafyaya yayılmış oldukları döneme ait bilgiler henüz taze idi: "ülkelerinin sahil kesimi ,diye yazar Procopius,- eskiden beri Romalıların hâkimiyetindeydi. Onları gözdağı vermek için Romalılar sahilde iki kale, Sebastopol ve Pitiunt'u inşa ettiler".

Böylece, M.S.1-2.yüzyıllarda, Henioh kültür birliği altında toplanmış olan birçok kabilenin birleşmesi neticesinde geç Helenistik dönemde Dioskuriya civarında oluşan Sanig-Apsil-Abasg kavim birliği yıkılır. Birlikten ilk olarak Apsiller, daha sonra Abasglar ayrılır, bunun ardından günümüzdeki Abhazya'nın kuzey-batısında, bugünkü Bzıp veya Gagra'ya kadar olan sahada yaşayan Zihlerle toprak "takası" gerçekleşir. Demek ki Saniglerin siyasi tarihi ile kültüründen geniş anlamda bahsedeceksek, bu bahsin önce-

ABHAZYA TARİHİ

likle Apsil ve Abasgların hayatlarının konuyla ilgili taraflarını da kapsamı gerekir. Bu bağlamda, dağlık Abhazya halkı arasında, Milat öncesinin son asırları ile Miladın ilk asırları arasında, Tsabal vadisinde arkeolojik olarak da teyit edildiği gibi, bir devamlılık olgusunun mevcudiyeti çok önemlidir. Dolayısıyla, Milat kavşağında günümüzdeki Abhazya topraklarını savaşı dağlıların istila ettiğini söylemenin bugün hiçbir dayanağı yoktur: burada söz konusu olması gereken, ciddi etnik hareketler değil, sadece bölgedeki siyasi durumun değişmesidir.

“Pontus Limes’i”. Romalılar Milat başlarından itibaren Abhazya’nın sahil bölgelerine yerleşmeye başladılar. Dioskuria’nın ismi, ilk Roma İmparatoru Octavianus Augustus Sebastos şerefine Sebastopolis olarak değiştirilir. M.S.2.yy’da Roma garnizonu, ehemmiyet bakımından ikinci sırada olan ve “Pontus Limes’i” (“Pont”- Karadeniz, “limes”- sınır) adıyla bilinen Doğu Karadeniz sahil şeridindeki Roma kaleler zincirinde yer alan Pitiunt’a da yerleşir. Daha ziyade askeri sıfat taşıyan bu merkezlerin karakterinin, daha erken dönemlerdeki Yunan kentlerinden tamamen farklı olduğu görülür. Kadim Abhaz kavimleri halkı, dağlık bölgelerde yoğunlaşarak, onlarla yakın komşu olmamaya çalıştılar. Bununla birlikte kalelerdeki tüccar kesim, Küçük Asya-Doğu Akdeniz merkezleri ile yaşamlarında ithal eşyaların bariz şekilde popülarite kazandığı yerli halk arasında aracı olma sıfatını korur.

Sahillerdeki eski sur harabeleri, kıyılardaki binlerce kap kacak kırıntısı, müze vitrinlerindeki paslanmış kılıçlar, el yazmalarının onlarca kez kopyalanan satırları, gelecek nesle, Roma ile Bizans tarafından Karadeniz’in Kafkasya sahillerine yatırılan akıl, güç ve diğer kaynakların geçmiş ihtişamını hatırlatan birer anı olarak kalmıştır. Antik uygarlık, İmparatorluğa bağlı Küçük Asya bölgesini, Kolhida üzerinden sürekli saldıran düşmanlardan koruma çabasıyla o zamanlar Pontus olarak isimlendirilen Karadeniz’in bu ücra köşelerinin tahkim edilmesi için olağanüstü çaba ve kaynak sarf etmiştir. Önce sahil kalelerinin sınırlı alanlarında yabancı topraklara parmaklarının ucuyla tutunan İmparatorluk, ardından yerli kabilelerin hayatının her alanına nüfuz ederek, onların imkanlarını kendi taktik hedeflerini gerçekleştirmek uğrunda kullanacak şekilde düzenlemiştir.

Sebastopolis, Roma’nın Apsilya sahillerindeki en eski dayanak noktasıdır. Onunla ilgili ilk atıf Plinius Sekundus’a aittir (M.S.1.yy). Ayrıntılı bilgilenmemizi sağlayan Flavius Arrian’a göre ise M.S.137 yılında Sebastopolis, içerisinde kışlaların, at ahırlarının, cephane ve yiyecek stoklarının, revirin bulunduğu sur ve hendeklerle çevrilmişti.

Bir parçası 19.yy sonlarında Sohum sahilinde bulunan bir yazıtta Flavius Arrian’ın kaledeki inşaat faaliyetinden bahsedilmektedir. 1958-1959

ABHAZYA TARİHİ

yıllarındaki araştırmalar sırasında 2-3.yy'da birbirini ikame eden ve birbirini tamamlayan üç kale kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Kazı esnasında yerli ve uzak ülkelerden getirilen çok sayıda ithal taşıma kapları, yemek pişirme kapları ve diğer kap kakak, mumlar, cam kupalar, madeni paralar ve diğer eşyalar çıkartılmıştır. Ve bugün Sohum kordon boyunun arkasında, üç katlı tuğla kuşak kullanılarak, sağlam bir kireç harcı üzerine kabaca işlenmiş granit kaya parçalarıyla örülmüş Velikiy Sebastopolis (Büyük Sebastopolis) surunun 140 metrelik bloğunu görmek mümkündür. Sur temeli, bataklık zemini güçlendiren ahşap kazıklara oturtulmuştur. Günümüze kadar ayakta kalan kulelerin birinde, yakın zamana kadar "Dioskuria" restoranı bulunmaktaydı. Gene burada, Apsillere ait özgün çanak çömlek ve kap kakak da bulunmuştur. Bu keyfiyet, Apsillerin, hem kale halkı arasındaki fiziki mevcudiyetine, hem de kale pazarına tarım ürünleri sevkettiklerine delalet eder. Kalenin büyüklüğü, 500 lejyonerdan oluşan kogortanın (ordunun) mevcuduyla orantılıdır. Roma gemi barınakları ve kaleleri Apsilya sahilindeki diğer noktalarda da (Gienos, Ziganis) tespit edilmiştir.

Pitiunt, Doğu Karadeniz sahil şeridinde en iyi tetkik edilmiş Roma kalelerinden. Onun savunma hatları, M.S.2.yy ikinci yarısında inşa edilmişti. Kale hakkındaki ilk bilgiler, Zosim'in 3.yy'ın ikinci yarısındaki olayları anlatan "Yeni Tarih"inde bulunmaktadır.

252 yılında Gotlar ve diğer Kuzey Karadeniz sahil kabileleri Pitiunt'a iki defa saldırmış, ikinci saldırıda şehir zaptedilip talan edilmiştir. 3.yy sonlarında Pitiunt tekrar inşa edilerek, Hristiyanların sürgün edildiği bir mekân haline geldi. 4.yy ilk çeyreğinde buraya sürgün edilenler arasından, 325 yılındaki İznik konsiline katılan Piskopos Stratofil'in başında bulunduğu bir cemaat ortaya çıkar. 5.yy başlarında Pitiunt'a 500 lejyonerdan oluşan "Birinci Feodosya Mesut kogortası-ordusu" konuşlandırılır. 4.yy'da kare şeklindeki eski kaleye, emekli askerler ile ailelerinin yaşadığı köyü koruyan yuvarlak bir kazemat (bir tür özel karakol) eklenmiştir. Pitiunt'da, idari binalar, tapınaklar, fırınlar, hamamlar, balık tuzlama tesisleri, muhteşem mozaikler, kocaman bir mezarlık ve Abhazya sahilindeki bu antik kültür kalesinin gücüne ve kudretine delalet eden zengin arkeolojik materyal barındıran (bu meyanda pek çok sikke) diğer ünitelere raslanmıştır.

Abhazya'da Şam çeliği. Sözü edilen dönemdeki Abhazya halkının maddi kültürünün en belirgin özelliği, 'Şam çeliği' tekniği ile yapılmış en eski kılıçlardır (M.S.3-5.yy). Bu teknik, elle yapılan demircilikte yaratıcılığın doruk noktası olup, ürünleri de kılıcın yanı sıra, kama, mızrak uçları ve bıçaklardır.

ABHAZYA TARİHİ

Şam şehri, Roma İmparatoru Diokletian döneminden (M.S.284–305.yıllar) beri birinci sınıf silah üretim merkezi idi. Hindistan dökme çeliğini yeniden üretmeye yönelik ilk girişimler, Şamlı ustalar tarafından muhtemelen daha o zamanlar başlamıştı.

Şam kılıcıyla hiçbir silah rekabet edemiyordu. O, zırhı parçalayabilecek, kalkanı delebilecek kapasiteye sahipti. Sıradan demir kılıçlar ise, Romalılarla savaş esnasında Gallilerin başına geldiği gibi, kolayca yamulurdu. Zavallı askerler savaş esnasında hemen kılıçlarını dizlerine koyarak tekrar düzeltmek zorunda kalırlardı. İyi kılıçlar paha biçilmez değerde sayılır (hatta uğruna sevgili eşin ve hükümdarlığın yarısının bile feda edilebileceği kadar) ve birkaç nesle miras olarak kalırdı. Şam çeliğinden yapılan kılıçlar, uzak ülkelerle yapılan ticarete önemli bir meta sıfatı kazanmıştı. Hatta Frenk Kralları onun ihracatını engellemek amacıyla ambargo bile uygularlardı.

İyi bir kılıç yapabilmek için demir ustaları her çareye başvuruyorlardı. 11.yy Ortaçağ müellifi (yazar) Doğu kökenli Al Biruni bu mesele üzerine şunları yazmıştır: “Demir parçalara ayrılır, ardından kömürde kızdırıldıktan sonra devekuşuna yutturulur. Bunu, demiri devekuşunun midesinde temizlemek amacıyla yaparlar. Devekuşu da onları temiz olarak, kılıcın dövülmesine hazır bir şekilde vücudundan atar. Ve devekuşunun kızgın demiri yutmasına şahitlik eden (bir kişi), onun midede zaman geçmeden yutulduktan hemen sonra çıkarıldığını anlattı... Ruslar da buna benzer bir yöntem kullanır; demiri ufak parçalara ayırdıktan sonra onu unla karıştırıp ördeklere yediriyorlar, bu işlem gübre temizlenerek birkaç defa daha tekrarlanıyor ve ancak bu işlemden sonra bu demir parçalarından kılıç yaparlar”.

Eski Cermen (Alman) efsanelerinin başkahramanı, demir ustası Velund, iyi bir kılıç yapmak ve düşmanlarını yenmek için kendi kazları üzerinde bu işlemi uygulamıştı. İberya Keltleri çelik çubuğunu birkaç yıllığına toprağa gömdükten sonra kılıç yapmak üzere kullanırlardı. Bu teknoloji ustalar tarafından bir sır olarak saklı tutuluyordu. Genelde kılıcın dış görünüşü, edebi bir dille anlatılmış, kalitesi şiirleştirilmiştir, çünkü Şam çeliğinden yapılan kılıç “Tanrısal bir eser” sayılıyordu. Bu nedenle Doğuda eski ustalar bu çelikten kılıcı yapmaya, savaşa gider gibi hazırlanırlardı. İbadet, alkollü içkilerden, etten, karısından (işliğin eşiğinden bile geçmemeliydi) uzak durmak ve bitip tükenmez abdest almalar işin vazgeçilmez şartlarındandı. Kaynaktan başlamak üzere dövme işleminin sonuna kadar usta kılıca çıplak elle dokunamazdı, demir çubuğun üzerine her dokunuştan sonra saman külü dökülürdü.

ABHAZYA TARİHİ

Günümüzde metalografi sayesinde bu “gizli” silahın ne şekilde yapıldığı hakkında fikir yürütmek mümkündür. Bu tür bir kılıcın temeli, demirci kaynağı yardımıyla örülmüş demir ve çelik çubuklardan oluşan güzel bir genç kız zülûfünü andırır. Bu temel üzerine tavllanmış jilet parçaları kaynak edilirdi. Gerekli işlemler sonrasında kılıç yüzeyinin orta kısımlarına açık ve koyu renkli olmak üzere dört adet dikiş izi (en basit), köşeli, çift köşeli ve buket türünde (en karmaşığı) resim işlenirdi. Bu kılıcın tarifsiz güzelliğinin yanı sıra, müthiş sağlamlığı ve esnekliği de bu şekilde elde edilirdi. Bu yüzden Şam kılıcı satın alınırken en karmaşık resimli olanı tercih edilir ve kemer gibi bele sarılır veya kafa üzerinde bükülerek kulaklara yapıştırılırdı. Kaliteli bir kılıç hemen eski haline dönerdi.

Eski Abhaz askerlerinin mezarlarında kayda değer sayıda Şam kılıcının bulunması, bir tesadüf değildir. Birincisi, Abhazya toprakları o zamanlar Roma İmparatorluğu'yla doğrudan temas içinde olup, Romalılar M.S.3.yy'dan itibaren Şam kılıcı üretim tekniğini öğrenmişlerdi. İkincisi, Roma'nın (ve onun uzantısı Pontus'un) Abhazya sahilindeki kalelerinde Romalı silah ustaları ile birlikte yerli ustaların bulunmuş olması da kuvvetle muhtemeldir. Ustalar, eski silahların tamiri ve yenilerinin yapımına yönelik ortak çalışmalar esnasında söz konusu karmaşık tekniği öğrenme imkânına sahip olmuşlardır. Örneğin, Eşera'dan çıkartılan kılıç, Şam kılıcının imitasyonudur. Üçüncüsü, Romalılar, ardından Bizanslılar, Justinian (6.yy) döneminde Pers ve onun Kuzey Kafkasyalı müttefiklerine karşı oluşturulan iç sınır kalelerinin (örneğin, Tsibilium, Tsahar vb.) garnizonlarında birinci sınıf silahla donatılan yerli askerlerin bulunmasına özen göstermişlerdir. İmparatorluk onlara bu işler karşılığında iyi ücret ödüyordu.

Şam kılıçlarının üzerindeki desenlerin “couhar” (cevher) olarak adlandırılmasının ilginç olduğunu da belirtmek gerekir. Aynı zamanda Abhaz kumaşları üzerine işlenen desenlere de “acauhar” denilirdi. 14.yy'dan sonra Timur istilasından sonra Şam şehrinde Şam kılıçları yok olur, desen ismi ise muhafaza edilerek gösterişli Fars kumaşlarına verilir.

Çok sayıdaki diğer ithal eşyalar gibi, Şam kılıcı da Abhazya'nın iç kısımlarına, Sebastopolis (Dioskuria, Sohum) ve Pitiunt (Pitsunda) gibi sahildeki kale kentler üzerinden ulaşırdı.

§2. Traheya'dan Tsahara'ya...

Abasgların ayaklanması. 6. yüzyıl, bu topraklarda dönemin iki büyük devleti, Pers ve Bizans imparatorluklarının çıkarlarının çakıştığı Kuzey-Doğu Karadeniz sahil şeridi halkının tarihinde apayrı bir öneme sahip-

ABHAZYA TARİHİ

tir. Pers İmparatorluğu, Kuzey Kafkasyalı müttefiklerine destek verirken, 6.yy ortalarında bir dizi kanlı seferler düzenleyerek Kolhida'yı Bizans'dan ayırmaya çalışmıştır. Yerli siyasi oluşumla ittifak halinde olan Bizans, bu istilalar arefesinde yalnızca sahil boyunda ona yeni kalelerle takviye ederek 'Pontus Limesi'ni (Pontus sınır boyu) yenilemekle yetinmeyip, aynı zamanda bir iç savunma sistemi olan Clisura'yı (Yunanca "dağ boğazındaki kale" anlamındadır) da kurmuştur. Bu sistemin inşaatını Bizans'ın görevlendirdiği İmparatorluk bürokrati Foma Armyanın yönetmiştir.

Kolhida dağ boğazındaki kalelerin korunması için, başrolün Laz Krallığı'na yüklendiği bir Pers karşıtı 'federasyon' oluşturulmuştur. Federasyona dâhil olan her kavmin içinde (Abasglar, Apsiller, Misimianlar, Svanlar) Bizans ve Pers yanlısı eğilimler mevcut olup, bunların cevvaliyeti de dönemin büyük devletlerinin güç oranındaki değişikliklere bağlı kalmıştır. Hem bu oluşumun bütünündeki, hem de onun bazı kollarındaki iç istikrarsızlık, özellikle Abasglar ve Misimianların Bizans karşıtı çıkışlarında kendini belli etmiştir.

Caesarea'lı Prokopius'un belirttiği gibi, Abasgia 6.yy'ın ilk yarısında, her biri bazilevs adı verilen kendi kralı tarafından yönetilen iki parçaya ayrılmıştı. Bu krallar, Bizans'ın yönetici elit tabakasının çeşitli türdeki köle talebinden istifade ederek, kendi kabileleri arasından en yakışıklı erkek çocukları seçip, onları sakatlayarak büyük paralar karşılığında Konstantinopolis'e satıyor, karşı çıkan anne babaları da öldürüyordu. 542 yılında Bizans garnizonları Perslerin baskısıyla Sebastopolis ve Pitiunt'tan çıkarılmıştır.

Abasglar üzerinde kaba kuvvet yardımıyla kurdukları kontrollerini yitiren Bizanslılar, uygun bir anı yakalayıp diplomasiye başvurdular. İmparator'un elçisi, Hristiyanlığın buralarda resmi din sıfatıyla kabul edilmesini sağlayan Abasg kökenli Yevfrat, tahminen 548 yılında Abasgia'ya geldi. Justinian tarafından tahsis edilen maddi destekle Konstantinopolis'ten bir başpiskopos yollanmış, tapınaklar inşa edilmiş, imparatorluk sarayında ise Abasgia'dan getirilen erkek çocukların özel olarak eğitildiği okullar açılmıştı. Hristiyan olarak Abasglara Bizanslılarla eşit haklar tanınmıştı. Buna uygun olarak yerli beylerin bundan sonra kendi kavimlerinden Hristiyanları sakatlamaları ve köle sıfatıyla satmalarına yasak getirilmiştir. Beylerin eski haklarını ihya etme girişimleri, bu despotları kovalayan halk tarafından engellenmiştir.

Caesarea'lı Prokopius'un yazdığı gibi, bir süre sonra "İmparator tarafından yollanan ve birçok yerde uzun zamandan beri onların (Abasgların) arasına yerleşmiş olan Roma askerleri, bu ülkeyi Roma İmparatorluğu'nun topraklarına katmanın mümkün olacağını düşündüler; askerler bunun yanı

ABHAZYA TARİHİ

sıra bazı yeni kurallar da getirdiler. Zaman geçtikçe iktidarın zulmünün artması... Abasgları öfkelenirdi". Hakları çiğnenen yerli kabile eliti imparatorluk düzeninin gittikçe artan bir hızla tesis edilmesinden halkın duyduğu rahatsızlıktan istifade ederek eski düzeni kurmaya teşebbüs etti. Ülke tekrar iki parçaya bölünerek, birinin başına Opsit, diğerinin de Skeparna adlı kralar geçti. Bunlar, Perslerin ağır basar gibi görüldüğü Merkezi Kolhida'da Bizans'ın içinde bulunduğu zor durumdan yararlanarak, fiili olarak imparatorlukta ayrıldılar.

550 yılı yazında, Nabed komutasında Abasgia'ya gelen bir Pers ordusu, burada bir süre kalarak Bizans taraftarı grubu kesin bir şekilde bastırmıştır. Persler, Abasgları belli yükümlülükler altına sokarak, önde gelen altmış yerli ailenin erkek çocuklarını rehine olarak Pers ülkesine (İran) götürdüler. Batı Abasgia kralı Skeparna, talimat alması için Hüsrev Şah'ın huzuruna davet edilmiş, Opsit ise Bizans'la savaşa hazırlanmaya başlamıştı. Kendi dayanak noktası olarak, kısa süre önce Abasg dağ boğazlarının korunması için "Kafkasya Limesinin" (Kafkasya sınır boyu) iç zincirini oluşturma projesi çerçevesinde tamamlanan Traheya kalesini (Anakopia) seçmişti.

Traheya kalesi, (Yunanca; "dolambaçlı taşlı yer") Novy Afon'daki Anakopia dağının tepesinde günümüze ulaşmıştır. Kalenin bulunduğu yer onun taktik önemini vurgular niteliktedir; kale, dağın eteğindeki Abasgia ile Apsilya'yı birleştiren ince geçidi koruyacak ve denizde seyreden gemileri gözetleyecek konumdadır. Traheya büyük bir kale değildir, surlarının toplam uzunluğu 204 metre olup, kullanılabilir alan 0,3 hektardır. Caesarea'lı Prokopius 550 yılında Traheya'yı çok canlı bir şekilde anlatmıştır: "Abasgların evlerinin sayısı çok idi, evler bir birlerine yakın mesafede bulunuyor ve ayrıca dört taraftan bir nevi duvarla çevrili idi".

Abasgia'daki durumu öğrenen İmparator Justinian ayaklanmayı bastırma emri verdi. Foma Armyanın'ın oğlu İohan ve Uligag komutasındaki binlerce Bizans askeri Fazis'ten (günümüzdeki Poti) gemilerle sevk edildi. Sahile çıkarma yapan Bizanslılar Traheya kalesini doğu yönden ele geçirmeyi hedefliyorlardı. Fakat buradaki patika, uzunlamasına yükselen kaya ile 19. yy ortalarına kadar mevcut olan sahildeki bataklık üzerinden geçiyordu. Abasglar kaya tarafından patikayı vurabiliyorlardı. Bizanslılar, askerlerinin bir kısmını denizden sevk etmek ve Traheya'ya iki kol halinde ilerlemek zorunda kaldılar. Sayılarının birkaç yüzü geçmemesi gereken Abasglar, kale duvarlarına doğru geri çekilmeye mecbur kaldılar. Fakat nöbetçiler kale kapılarını kapatmada geç kaldı ve düşman kale içine herhangi bir engele takılmadan girdi. Abasglar evlerinin çatılarında savunmaya geçerek, yukarıdan püskürtmeye çalıştılar, fakat düşman onların evleri-

ABHAZYA TARİHİ

ni yaktı ve Opsit küçük birliğiyle Perslerin müttefiği olan Hunlara doğru Kuzey Kafkasya'ya kaçtı. Bizanslılar, civarı yakıp yıkarak, Abasg krallarının eşlerini, tüm aile fertlerini ve yakınlarıyla birlikte esir aldılar. Abasgların Hristiyanlık öncesi bağımsızlıklarına dönme girişimleri, işte bu şekilde trajik bir şekilde son buldu.

Apsilya'daki olaylar. Abasgia'ya giderken Pers komutanı Habed, Apsilya'dan geçti ve burada, Laz ileri geleni Terdet'in yardımıyla ve kurnazlıkla Tsibila-Tsibilium'u (Tasabal) ele geçirdi. Nabad Pers garnizonunu buradaki kaleye yerleştirerek, Laz krallarından birinin Yunan asıllı dul karısı Teodora'yı esir aldı. Kendi güçlerini korumaya çalışan Apsiller, Bizanslılar ve Lazlardan yardım istediler, fakat Persler tarafından sıkıştırılmış olan Bizanslılar ile Lazlar, bu yardım isteğine hemen yanıt veremediler. İşgalcilerin aşağılamaları Tsaballıların sabrını taşırdı ve onlar Pers birliklerini kendi çabalarıyla yok ettiler. Müttefikleri tarafından herhangi bir yardım alamadıkları için öfkelenen Apsiller, bağımsızlıklarını ilan ettiler. Fakat Traheya'yı ele geçirme operasyonunu yöneten aynı İoann ardından Tsabal'a girdi ve Apsilleri Tsibilium'u barışçı yollarla Bizanslılara devretmeye ve Lazika'ya olan geçici bağımlılıklarını tekrar teyid etmeye ikna etti. 553 yılının yazında Apsilya'da bulunan Bizans birliği, ordusunda çok sayıda savaş fili bulunan Pers kumandanı Mermeroy'u oraya sokmadı.

6.yy'da Abhazya'daki gerçek tarihi durumu anlayabilmek için Tsibilium'daki kazıların sonuçları büyük önem arz etmektedir. Burada Karadeniz sahil şeridinde ve tüm Sovyet coğrafyasında eş benzeri bulunmayan 6.yy külliyesi (yapılar topluluğu) ortaya çıkarılmıştır. Bunların arasında erken Ortaçağ'a tarihlenen beş kenarlı ve kubbeli savaş kuleleri, mancınık kulesi, bulunmayan antik hamam, Ortaçağa ait en büyük kale sarnıcı, Abhazların atalarının ilk kez yeni dini kabul ettikleri Batı Kafkasya dağlarındaki en eski vaftizhaneli Hristiyan tapınakları, Karadeniz sahil şeridinin en eski kireç taşı yakma fırını, üzüm sıkma yerleri ve şarap mahzenleri, çamaşırhane ve dağlık Abhazya topraklarının en eski iki ve üç katlı taş konutları yer almaktadır.

Kale kazıları esnasında muazzam arkeolojik malzemeler ortaya çıkarılmıştır: Apsillere ait ithal (Küçük Asya, Batı Karadeniz sahil şeridi, Yunanistan, Suriye, Mısır ve Kartaca) ve yerli özgün kap kacak, yerli, Bizans ve Pers yapımı çeşitli silahlar, bu meyanda SSCB'nde ilk kez bulunan 6. yy'a tarihlenen Pers yapımı at koşumu ve sabit yaylarda (arbalet) kullanılan kurşun stabilizatörlü iri ok uçları, kale inşaatının ilk yöneticilerinden ve Apsillerin 6. yy 30'lu yıllarındaki ilk piskoposlarından Konstantin'in isminin yazılı

ABHAZYA TARİHİ

olduğu damgalı tuğla ve kiremit çıkarılmıştır. 6.yy ortalarına ait kaynaklarda, sadece Abhazların değil, aynı zamanda diğer bazı halkların; Megrel-Laz, Ermeni, Oset, Grek, Pers, Cermen ve Slavların cetlerinin buralardaki faaliyetleri hakkında birçok bilgi muhafaza edilmiştir. Böylece, Tsibilium/Tsabal kalesi, Kafkasya ile ona komşu olan bölgelerin birçok halkının karşılıklı işbirliğinin açık kanıtıdır.

Misimianların ayaklanması. 556 yılının Mayıs ve Kasım ayları arasında Martus'un komutasındaki dört bin kadar Bizans askeri Apsilya'da bulunuyordu. Apsillere komşu olarak yaşayan (ve o zamana kadar Apsil kabile birliğine mensup) Misimianlar o dönemde (Perslerin desteğini alarak Bizans'tan ayrılma teşebbüsünde bulunan Abasgları örnek alarak) Bizans'a karşı ayaklandı.

Bizanslıların, Kuzey Kafkas halklarıyla kurdukları iyi ilişkileri koruyabilmek için buraya her yıl yolladıkları torba torba altın parayı artık yollamak istememeleri ya da bu paranın paylaşımı konusundaki ithilaflar bu isyanın bahanesi olmuştur. Nihayet, 28800 nomisim (ortalama olarak 160.000 altın ruble) tutarında İmparatorluk parasını yanında getiren Bizans elçisi Sotterih, hem Misimian'a beklediklerinden daha az pay ayırdı, hem de İngur nehri boyundaki Misimian topraklarının doğu kenarında bulunan Buhloon (günümüzdeki Pahulani) kalesini Alanlara devretmeye karar verdi. Misimian temsilcileri, kendi mülkleri ile ilgili bu davranışa itiraz edip protesto edince, sopalarla dövüldü. Gece yarısı Misimianlar Sotterih'in kampını bastılar ve kendisini, oğullarını ve maiyetini öldürüp kamptaki parayı aldılar ve Perslerden kendilerini korumaları için yardım talebinde bulundular. Persler de, Apsilya'dan Misimiyan'a giden geçidi işgal etmiş bulunan birliklerini yolladılar. Bizanslıların parayı barışçıl yollarla geri alma girişimleri başarısızlıkla sona erdi, hatta Misimianlar, arabuluculuk yapmak üzere yollanan iki Apsil ileri geleninin kafasını kestiler.

Ardından kış başladı ve kış döneminde savaşmama geleneklerini bahane eden Persler yolların hepsini açarak geri çekildiler. Bunun üzerine Apsilya'daki Bizans askeri birliği komutanı Martus Tsibilium/Tsabal kalesini işgal etti ve çevredeki Misimian yerleşim yerlerini yakıp yıktı. Hemen yakındaki Tsahar kalesinin de Bizanslılar tarafından işgal edilmesi üzerine, Misimianlar, her ne şartla olursa olsun barış istediler. Tarihçi Agafiy'in yazdığı gibi, Bizanslılar, Misimianların el koymuş olduğu parayı geri alarak ve esirlerle birlikte biraz ganimet de elde ederek, "Misimianlara hiçbir engelle takılmadan kendi topraklarını işlemelerine ve eskisi gibi yaşamaya devam etmelerine müsaade ederek" geri döndüler.

ABHAZYA TARİHİ

Misimianların işgal ettiği bölge ve etnokültürel aidiyetleri ile ilgili tartışma yaratan meselelerin çözümünde, aşağıdaki hususları göz önünde bulundurmak gerekir. Agafiy'e göre, Misimianların kalelerinden biri (Tsahar) Apsilya'nın Tibelia/Tsibilium (Tsabal) kalesinin yakınlarında, bir diğeri ise (Buhloon) Laz sınırında bulunuyordu. Dolayısıyla Misimianlar, bugünkü Oçamçira ve Gal bölgelerinin dağ eteklerinde, yani Caesarealı Prokopius'e göre 6.yy'un 50'li yıllarında henüz Apsilya bünyesinde bulunan topraklarda yerleşik idiler. Agafiy'in, Misimianların Lazlara bağlantısından bahsederken; "ancak onların dilleri, ahlakları gibi farklı idi" şeklinde vurgulaması bir tesadüf sonucu değildi. Misimianlara elçi yollanacağı zaman, Lazlar veya Svanlar seçilmeyip, aksine kaynakların da şahitlik ettiği gibi, sadece "hayat tarzı" bakımından değil, aynı zamanda dili bakımından da Misimianlara yakın olan "Apsiller arasındaki en akıllı insanlar" tercih edilmiştir. Tsahar, arkeolojik olarak Apsillerin Tsabal kültürünün önemli anıtlarından olan ve Kodor'un sol kıyısında bulunan Pskal kalesinin yerinde idi.

6.yy'ın 60'lı yıllarında Bizanslı diplomat Zimarh, Orta Asya dönüşünde Alan Devletinin (günümüz Minvodı yakınları) merkezine ulaşınca, Kafkasya üzerinden geçen daha kolay ve kısa "Misimian yolundan" vazgeçmek ve daha batıdan, Darin (Osetce "Dar" kapı) yoluyla Apsilya üzerinden geçmeyi tercih etmek zorunda kalmıştır. Kaynağa göre bu durum, Misimian yolunun doğusunda yer alan Svanya'da, Rion'un menbaında Perslerin bulunmasından kaynaklanmıştır. Demek ki bu son yol sadece İngur dağ boğazı üzerinden geçebilirdi. Apsiller ile Misimianlar arasındaki sıkı işbirliğini "Günah çıkarıcı aziz Maksim'in Yaşamı" da kanıtlamaktadır. Buna göre 7.yy'ın 60'lı yıllarında Pusta kalesi "Apsilya ve Misiminy bölgelerinde" bulunuyordu, Bukloon ise (Bukolus), "Misimianlar yolunu" sömüren Alanların hâkimiyeti altında kalmaya devam ediyordu.

Abhazların atalarının Hristiyanlaşması. Abhazya topraklarında ilk Hristiyan propagandasını Havarilerden Andrey ve Simon Kananit'in yürüttüğüne dair mevcut görüşler mitolojik nitelik taşımakta ve 9.yy Bizans'ında belli siyasi amaçlarla geliştirilen bu kutsal şahısların hayat hikayelerine dayanmaktadır. Abhazya topraklarındaki Hristiyanlarla ilgili en güvenilir kaynaklar, 3.yy sonu ile 4.yy başlarına aittir. Söz konusu dönemde Pitiunt, Hristiyanların sürgün yerine dönüştürülmüş ve Kafkasya'da ilk Hristiyan topluluğu burada teşekkül etmiştir. 325 yılında Pitiunt Piskoposu Stratofil İznik'deki Birinci Ekümenik Konsilde bu Hristiyan topluluğunu temsil etmiştir. Abhazya'nın en eski Hristiyan tapınakları 4-5.yy'a ait olup, Pitiunt sahasında bulunurlar. İnceleme sonuçları, buranın halkının ve garnizonunun dini durumunu yansıtır.

ABHAZYA TARİHİ

Tsabal'daki arkeolojik kazılardan alınan bilgilere göre, Apsiller Hristiyanlığı resmi din sıfatıyla 6.yy'ın 30'lu yıllarında Lazlardan sonra kabul etmişlerdir. Şapka ve Tsibilium kalelerindeki vaftizhaneli ve martiriumlu (azizlerin kemiklerinin gömüldüğü yer) tapınak binaları o tarihlerde inşa edilmişti. Tuğla ve kiremit üzerindeki damgalardaki yazılara göre, Apsillerin ilk piskoposu Konstantin idi. Tsibilium yakınlarındaki mezarlıklarda Apsillerin putperest inançlarının Hristiyanlıkla yer değiştirmesi açıkça izlenebilir; mezarlık envanterinden önce seramik eşyalar ve silahlar, daha sonraki dönemlerde süs eşyaları, elbiseler çıkarılmıştır. Hristiyanlaşma süreci tahmini olarak yüz yıl sürmüş olup, 6.yy'ın ikinci yarısına ait yerli mezarlardan haçlar ortaya çıkmaya başlamış, öte yandan 6. yy sonları ile 7.yy başlarına ait mezarlıklarda binicinin atıyla birlikte gömüldüğü putperest mezarlarına da raslamak olasıdır.

Hristiyanlığın Apsilya'da resmi olarak kabul edilmesi ve fiilen halkın Hristiyanlaşması farklı şeylerdir. Tsibilium'un erken dönem tapınakları, Konstantin'in isminin yazılı olduğu tuğla ve kiremitler, 6.yy'ın 50'li yıllarında Apsilleri ilk defa Hristiyan olarak tanımlamış olan Caesarea'lı Prokopius'un yazdıkları, Bizans'dan gelen ve onun bu bölgedeki çıkarlarını yansıtan ilk düzenin kanıtları iken, sıradan Apsillerin mezarları da, onların bu durum karşısındaki gerçek tutumlarını günümüze kadar getirmiştir.

Her yerde olduğu gibi, Apsiller de kendi geleneksel dinlerini, yeni inanç dogmasıyla hemen değiştirmemişlerdir. Resmi olarak Bizans'a bağlı yöneticiler düzeyinde Hristiyanlığı kabul edip, içten içe, özellikle alt seviyelerdeki Apsiller, gerçek inanışlarını, bizim için eski Abhazların ideolojisi ve kültürü ile ilgili en önemli kaynak olan cenaze törenlerinde uygulayarak, bu yabancı inanca uzun süre direnmişlerdir. Abasgia'da da benzer bir durum gözlemlenmektedir. Caesarea'lı Prokopius, Abasglar hakkında "Benim zamanında ormanlara ve ağaçlara tapıyorlardı. Onlar... ağaçların Tanrı olduğunu düşünüyorlardı" şeklinde yazmıştır. 6.yy'da Abasglar, Hristiyanlığı resmen kabul etmişlerdir. Söz konusu dönemde Apsilya'da olduğu gibi, burada da Bizans'ın kilise diplomasisi kendini açıkça belli ediyordu. Kilise diplomasisinin dış esnekliği ve yumuşaklığı, sadece esas çabalarının üzerini örtmek için kullanılmıştır. Burada esas amaç; diplomasi adı altında komşu ülkeler ve halklarını Bizans'ın da siyasi hâkimiyeti altına almak ve etki alanını genişletmek idi.

Kolhida için yapılan Pers-Bizans savaşının sona ermesinin ardından Apsilya fiilen İmparatorluğa dâhil edildi. Abhazya topraklarında SSCB coğrafyasının en eski kubbeli yapısı olan Dranda Katedrali, Haşup ve Ger-

ABHAZYA TARİHİ

zeul kaleleri ve Nikopsia'daki Zih piskoposluk merkezini süsleyen Tsandripş bazilikası (günümüzdeki Gantiadi-Tsandripş) gibi muhteşem anıtlar işte bu tarihlerde inşa edilmiştir. Diğer taraftan Hristiyanlığın etkisiyle Apsilya ve Abasgia'nın iç kısımlarının özgün putperest kültürü sönmeye başlıyor, ikisinin birleşmeleri için ön şartlar oluşuyor, bir zamanların namı kaleleri ve yerleşim birimlerinin çoğu terk ediliyordu; Bizans'ın çıkarları Kuzey Kafkasya'ya kaymakta idi.

§3. Apsil Yevstafiy ve Abasg Leon

7.yy'da kadim Abhaz siyasi oluşumları. 7.yy boyunca Abasgia, Apsilya, Misiminya ve Sanigya imparatorluğun uzak kuzeydoğu vilayetleri rolünde Bizans İmparatorluğu'na bağlı kaldılar. 623 yılında Abasglar Persleri bu bölgelerden tamamen çıkarmak için Kolhida'yı kendine dayanak noktası seçen İmparator 2.Herakleios'un Transkafkasya seferlerine katıldılar. Karadeniz'in Kafkasya kıyılarındaki en büyük savunma noktası olan ve kendi bünyesinde bir hisar sıfatıyla Abasgların Traheya kale yapısını barındıran Anakopia da işte bu dönemde inşa edilmiştir. "Anakopia" ismi, Abhazcada "Anakuap", yani anlam bakımından bu noktanın Grekçe ismiyle (Traheya) aynı olan ve "girintili çıkıntılı, kavisli yer" olarak tercüme edilen "anakuap" kelimesinden türemiştir.

Feodosiy Gangrsky'nin eserinde Kolhida'ya Bizans'tan sürgün edilen kilise liderleri- diofizitler, Günah çıkarıcı Maksim ile yoldaşları iki Anastasiy hakkında ilginç malumata raslıyoruz. Onlar defalarca, kimi zaman saygı gösterilerek, kimi zaman da işkence edilerek bir kaleden diğerine naklediliyorlardı. Gittikleri bölgeler arasında Abasgia yakınlarındaki Skotor kalesi, "Apsilya ve Misiminya diyarlarındaki" Pusta ve Ziha-Hora gibi isimler geçmektedir. Anlaşılan, sert doğası ve gelişmemiş haliyle bu bölge, İmparatorluğun zararlı saydığı şahısların sürgüne yollandığı bir yer olmaya devam ediyordu. Bu kaynaktaki Abasgia, komşu bölgelere göre daha gelişmiş, "İsa'yı seven prensin" başında bulunduğu bir ülke olarak takdim edilmiştir.

Dönemin Abhazyası konusunda 'Aşharatsuyts' isimli 7.yy Ermenice coğrafya kitabındaki bilgiler çok önemlidir: "Bulgarlarla Pontus denizi arasında -der, bu kaynak- Gaş, Kut ve Svan halkları yaşar, Aphazk ve Apşilklerin yaşadığı Avaza sahil ülkesi Pisinun, sahildeki şehirleri Sevostovpolik ve keza, bu şehrin ardında, Alaniya'dan çıkıp Aphaz'ı Yeger'den ayıran Vişap anlamındaki Drakon ırmağına kadar...". Bu kaynaktaki günümüze kadar kullanılan Abhazyası ve Abhaz isimlerinin her ikisi de kayda geçmiş olmaktadır (Apşilk-Pisinun-Apsnı- ve Avaza-Aphaz-Abhazyası). Sevastopolik

ABHAZYA TARİHİ

ve Drakon, o zamanlar Sebastopolis olarak adlandırılan günümüz Sohum'u ve, o dönemde menbaı Buhloon-Pahulani'ye kadar Alaniya'nın siyasi sınırlarına dahil olan İngur nehridir.

7.yy-8.yy başlarında komşu Apsilya'da olduğu gibi, Abasgia'da da iktidar babadan oğula geçiyordu. Bu kralların isimleri "Abhaz Kralları Divanı" olarak adlandırılan bir listede günümüze kadar gelmiştir. En geç kopyası 15.yy'a aittir. Bu listenin başında Anos, ikinci sırada Gozar, üçüncü sırada Justinian, dördüncü sırada Filiktios, beşinci sırada Kapauki (Baruk), altıncı sırada 1.Dimitrios, yedinci sırada 1.Feodosiy, sekizinci sırada 1.Konstantin, dokuzuncu sırada 1.Feodor, onuncu sırada 2.Konstantin ve on birinci sırada 1.Leon bulunmaktadır. Onuncu şahıs hariç hepsi seleflerinin oğullarıdır, sadece Leon, Konstantin'in küçük kardeşidir. Vakayinamelelere göre, 2. Konstantin, Hazar kralının, ablası Bizans İmparatoru 5.Konstantin'in zevcesi olan kızıyla evli idi. Doğal olarak bu durumda, kilise teşkilatının güçlü olduğu Pitiunt, Bizans ile Abasgia arasında bağlayıcı bir manevi köprü olmaya devam etmiştir. 7-8.yy'a ait kurşundan yapılmış askılı mühürlerin çoğunluğunun bilhassa burada bulunmuş olması bir tesadüf değildir. Onlardan birinin üzerinde piskopos Feodor'un, bir diğerinde de "Divan"da adı geçenlerden biri olan Konstantin Abasg'in isimleri muhafaza edilmiştir. Bunun yanında bu mühürler, Abasgia yöneticilerinin çoğunluğunun bu topraklarda Bizans'ın çıkarlarına rehberlik ettiğini inandırıcı bir şekilde doğrulamaktadır. Anakopia'dan çıkarılan piskopos Petro'nun isminin yazılı olduğu mühür de bu keyfiyetle çelişmez. Abasgia yöneticileri "arhont", "yegumen" ve "printsips" gibi Bizans ünvanları taşımış olup, Konstantinopolis'deki Bizans elitiyle ve bunların Kolhida'daki adamlarıyla akraba olmuş ve muntazaman mektuplaşmışlardır.

Arap istilası. Araplar 7.yy sonunda Apsilya'ya kadar ulaşarak Batı Transkafkasya'yı istila etmiş ve burada garnizonlar kurmuşlardı. Abasgia yöneticileri de Arap yanlısı olmayı seçmişlerdi.

708-711 yılları arasında, Bizans'ın müttefiki olan Alanların Abasgia'ya saldırısının organizatörü ve geleceğin Bizans İmparatoru Leo İsaurya Batı Kafkasya seyahatini tamamlamıştı. Abasgia'nın yönetim çevresi, Alanlara önce 3.000, ardından 6.000 altın akçe teklif ederek Leo İsaurya'ya ele geçirmeye çalışmışlardır. Bu girişimi öğrenen Leo İsaurya, Alanları Abasglara oyun oynamak için ikna etmiş, sonuçta Alanlar İsaurya'ya Abasglara teslim ettikten sonra fidyeyi almışlar ve daha sonra bir tuzak kurarak İsaurya'ya kurtarmışlardır. Alanlar daha sonra "Abasg klisürlerine" (geçitlere) bir kez daha saldırı düzenlemiş ve çok sayıdaki Abasg esir olarak yanlarında götürmüşlerdir. Abasg yöneticilerinin Arap yanlısı tutu-

ABHAZYA TARİHİ

mu, yanlış siyasi değerlendirmeleri, her ne pahasına olursa olsun ayakta kalıp kendi ayrıcalıklarını muhafaza etmeye yönelik, bazan başarılı olabilen girişimleri, Abasg halkı için işte bu kadar pahalıya mal olmuştur. Ancak insan insandır. Bu olay muhtemelen Abasgia'yı yöneten Feodor veya onun babası Konstantin döneminde yaşanmıştır.

Hedefine başarıyla ulaşan Leo İsaür 711 yılının Mayıs ayında geçitlerden birini (Kluhorsk) kullanarak Apsilya'ya inmiştir. Bölgedeki dağ boğazlarında Araplardan saklanmakta olan ve büyük çoğunluğunu Ermeni kökenlilerin oluşturduğu Bizans askerlerini toplayarak söz konusu dönemde Demir kale (Sideron) olarak adlandırılan Tsibilium'u kuşatmıştır.

Ora ya konuşlanan Farasmania komutasındaki Arap yanlısı garnizon başarısız bir savunma yapmıştır. Muharebenin sonucunu, üç yüz kadar askeriyle İsaür'a yardıma gelen Apsil patriği Marin belirlemiştir. Kalenin ele geçirilişi ve onun Apsillere verilisinden sonra Leo İsaür muhtemelen Tsibilium'un 7 km. uzağında, Şapki dağının üzerinde bulunan Marin'in rezidansını ziyaret etmiş, saygıyla misafir edilmiş ve büyük bir törenle Sebastopolis limanından gemiye bindirilerek Konstantinople'e uğurlanmıştır.

O dönemlerde henüz "Roma toprağı" olarak görülen Apsilya'ya 738 yılında Süleyman-İbn-İsam komutasındaki Arap birlikleri saldırdı. Araplar Tsibilium/Sideron'u ele geçirip Apsillerin son patriği olan Yevstafiy'i esir ettiler. Bizans vakanüvisi (tarih yazarı) Teofan, 740 yılında Süleyman-İbn İsam'ın " hâkimiyeti altındaki kentlerdeki Hıristiyan esirlerin hepsini kılıçtan geçirdiğini, üstelik tanınmış patrik-aziz Evstafiy'nin de eza çektiğini" bildirmiştir. "Her türlü zorluğa rağmen o gerçek inancından vazgeçmeyip, Mezopotamya'nın ünlü şehri Haran'da din uğruna şehit oldu. Buradaki kut-sal kemikleri tanrının yardımıyla her türlü şifayı dağıtmaktadır". Araplar Apsilya 'ya öyle bir darbe indirmişti ki, gelecekte de bağımsız bir siyasi oluşum sıfatıyla bir daha canlanamamıştır.

Anakopia muharebesi. Abasgia daha şanslı olmuştur. Ona doğudan ulaşan yolları Anakopia tıkiyordu. 737 yılında Marvan Kru (Sağır Marvan) komutasındaki Arap askerleri Transkafkasya'ya saldırdığında kimse onu durduramamıştır. Doğu Gürcistan ve Kart-li Hükümdarları Mir ile Arçil Abasgia'ya kaçtılar ve Anakopia'da saklandılar. Yoluna çıkan (Gürcü vakanüvislerinin de bildirdikleri gibi, "Apsilya şehri Tsuhum" da dâhil olmak üzere) her yeri yakıp yıkan Marvan, Abasgia hudutlarına kadar ulaşmıştı. Anakopia'da, Mir ile Arçil'in komutaları altında bulunan bin kişilik Kart-li ve iki bin kadar Abasg askeri konuşlanmıştı. Abasg Hükümdarı Leon Alanlardan yardım istemeye gitmişti. Marvan'ın komutasındaki Arap ordu-

ABHAZYA TARİHİ

sundaki asker sayısı ile ilgili olarak “çekirge ve sivrisineklerden oluşan kalın bir buluta” eşit olduğu söylenmiştir.

Elbette ki güçler eşit değildi. Fakat birincisi Anakopia çok güçlü bir engel teşkil ediyordu. Kentin 450 metre uzunluğundaki güney suru, şekilleri yamacın dikliğine göre dört köşe veya yarım daire olan 7 kuleyle donatılmıştı. Bu kuleler, düşmanın duvar yıkıcı makinelerini yanaştırabileceği nispeten az meyilli yamaç üzerine inşa edilmişti. Duvarlar ile kuleler, düşmana ok ve taş yağdıran mancınıklar ve diğer fırlatıcı makinelerle donatılmıştı. Köşedeki çok katlı kulenin arkasında yaklaşım yolları titizlikle korunan kapılar gizlenmişti. Kulelerin arasında, üzerinden savunucuların ani huruçlar gerçekleştirdiği küçük kapılar mevcuttu. İkincisi, doğa da yardım ediyordu. Deniz ile tepe arasındaki bataklık alanda on binlerce asker ve at toplanmıştı ki bu durum bulaşıcı hastalıkların patlak vermesine yol açmıştı.

Eski Gürcü vakanüvisi (tarih yazarı) Cuanşer, (11.yy) Anakopia yakınlarındaki tayin edici muharebeyi şöyle tasvir eder: “Ve şafak sökerken Tanrı Sarasenlere (Latince Saracen; Arap) güneyin yakıcı sıcağını yolladı ve kanlı koleraya yakalandılar. Aynı gece Arçil’e Tanrının meleği geldi ve şöyle konuştu: ‘Gidin ve onlarla savaşın, çünkü ben onlara insanları ve hayvanları yok eden ağır bir hastalık yolladım. Yola çıktığınız zaman kamplarından inilti ve hıçkırık sesleri duyacaksınız. Siz cesur olun ve Tanrıya güvenerek gücünüzü toplayın’. Etraf aydınlandığı zaman kamp tarafından inilti ve ağlama sesleri yükseldi. Ve o zaman Tanrıya güvenerek onlarla savaşmak için hücumla geçtiler, savaştılar ve Tanrı sayıca az olan Hristiyan askerlerine zafer bahşetti. Koleradan otuz beş bin, kılıçtan ise üç bin Sarasen öldü. Mir kalçasından mızrakla yaralandı; Hristiyanlardan aynı gün altmış kişi öldü. Sarasenlerin atları (kesilmiş) ağaç gibi yıkıldılar ve onların hepsini denize attılar...” Marvan mecburen geri çekilmek zorunda kaldı.

Arapların Anakopia’daki mağlubiyeti, Doğu Karadeniz sahil şeridi tarihinde önemli ve pozitif bir rol oynayarak geniş yankı bulmuştur. Bu elverişli durum Abasgia hükümranı Leon’un mahalli hiyerarşide ilk sıralardan birine doğru ilerlemesine yardım etmiştir.

Onun elinde Kolhida’nın diğer bölgelerinden farklı olarak (Lazika, Misiminy, Apsilya) yakılıp yıkılmamış Abasg Prenslığı kalmıştı. Bizans İmparatoru Leo İsaurya yaşanan olaylardan haberdar olduğunda, Kartli Hükümdarları Mir ile Arçil’e, eski Laz Krallığı’na bağlı toprakları vererek, iki kral tacı ve nişan yollamış, bunlardan deniz kıyısındaki Lazika Mir’in hâkimiyeti altına geçmiştir. Leo, yeni komşularının hâkimiyeti altındaki topraklara saldırmamasını tavsiye ederek Leon’un Abasgia’ya miras yoluyla hükümrana (hakim, egemen) olma hakkını tasdik etmiştir.

ABHAZYA TARİHİ

Bu arada Mir aldığı yaradan ölmüş, kızlarının hepsini Arçil çevredeki erken dönem feodal beylerine eş olarak dağıtmıştı. Kızlardan küçüğü olan Guran-duht kendisine kalmış, kızla birlikte aynı zamanda, elbette ki Leo İsaür'un bilgisi dâhilinde, ona Mir'in tacı da verilmişti. Egriskali nehri (bu isim altında, en eski Gürcü kaynaklarında yalnızca İngur değil, daha güneydoğuda bulunan Rion ve Çoruh da kastediliyordu) ile Merkezi Kolhida kaleleri arasındaki topraklar Leon'un mülkiyetine geçmiştir. Bu kaleler, 6.yy' da bir müstahkem mevkiiler sistemi olarak ortaya çıkmış olup, bu bölgedeki ana merkezi Tsihe-Goci (Arheopol-Nokalakevi) kalesi idi. Abasgia'nın kuzey sınırı, ötesinde Hazar Kağanlığına bağlı toprakların başladığı Kafkas sıradağları idi. Böylece, adaşı olan Leo İsaür'un desteğiyle Leon eski Abasgia, Apsilya, Misiminya ile doğu kısımlarına Arçil'in vefatından sonra sahip olduğu Laz Krallığı'nın topraklarını da içine alan geniş bölgenin hükümranı olmuştur. Leon, oldukça uzun hayatının sonuna kadar Batı Transkafkasya ve Kuzey Kafkasya ile Bizans'ın karşılıklı ilişkilerinde bir aracı rolü üstlenmiş ve Doğu Transkafkasya'ya yapılan Arap saldırılarına karşı koymak suretiyle, bölgeyi Hristiyanlaştırma politikasını destekleyerek Bizans'a olan sadakatini korumuştur.

1. Leon yönetiminin sonlarındaki Abhaz Prenslığı'nin durumu, Hristiyanlığı kabul ettiği için 786 yılında idam edilen Arap gencinin kaderini anlatan "Abo-Tbileli'nin Şehadeti" adlı bir diğer Gürcü kaynağında güzel bir şekilde anlatılmıştır. "Abhazya hükümrânına Abo hazretlerinin yeni vaftiz olduğu söylendiği zaman,- diyor bu eserin yazarı,- hükümrân, halkıyla birlikte çok sevindi; bizzat hükümrân, piskopos ve din adamları onu davet ettiler ve kutsadılar... Ve Abo hazretleri, hudutları içerisinde inançsız tek bir insan bulmanın zor olduğu ve Hristiyanlık inancının hakim olduğu o ülkeyi (Abhazya'yı) görmüş olmaktan dolayı Tanrı'ya binlerce kez şükranlarını sundu. Onların sınır komşusu, nüfusu tamamen Hristiyan olan Pontus denizidir... Ve o kentler ile topraklar, ulu Konstantinopolis şehrinde tahtta oturan İsa'nın kulu, İyonların (Grekler) kralının hakimiyetindedir".

Abhazya kendi tarihi gelişim sürecinde artık feodal devlet yapısı şeklindeki yeni bir etaba adım atıyordu.